د افغانستان ملي تحريک
AFGHAN NATIONAL MOVEMENT
2013 ۱۳۹۲

په اسلام کې د بشر حقوق

ليکوال پوهاند حبيب الرحمن هاله
ژباړن: محمد اکبر نيازی

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال:

پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن:

محمد اکبر نیازی

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: په اسلام کې د بشر حقوق

لیکــوال: پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن: محمد اکبر نیازی

خپرندی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنگي څانگه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

کمپوز: ژباړن

ډیزاین: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۹۰)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سرلیک **مخ**

سريزه...۱

د ژباړن سريزه...۵

لومړی څپرکی: په اسلام کې د بشرحقوقو ته یوه عمومي کتنه........۶

د بشر حقوقو په اسلامي چوکاټ کې ازادي...................................۷

د بشر حقوق: د اسلامي او غربي فکر او عمل ترمينځ پرتلنه...........۱۴

د حقوقو او ازادۍ قراني مفهوم ۱۹

په اسلام کې د بشر حقونو څانګې...۲۱

په غرب کې د بشر حقوق................... ....۳۳

د بشر حقوقو اسلامي نسخه...۳۶

الف: عمومي اساسي حقوق...۳۷

ب: د يو اسلامي هيواد وګړو حقوق..۳۷

ج: د دښمنانو حقوق...۳۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د ښځو حقوق...۳۸

اسلام دبشر حقوقو مسایلو د حل لارې په توګه...........................۳۹

دویم څپرکی

په اسلام کې د بشر حقوقو عمومي تیوری.................................۴۱

۱ــ په بنستیزه نظامنامه کې د بشر حقوقو وده.............................۴۱

۲ــ په اسلام کې حقوق...۵۲

الف: مالوم او مجرد حقوقو...۵۲

ب: نسبي او قطعي حقوق..۵۳

ج: د خدای(ج) او بنده حقوق..۵۸

د خدای او بنده د حقوقو مشخصات...۵۸

د: په شتمنۍ او په پورونو کې ټاکل شوی حق..............................۵۹

هــ قانوني او دیني حقوق..۶۰

۳ــ په اسلام کې خپلواکي...۶۰

د خپلواکو اعمالو ډولونه..۶۱

ټوله ایزه خپلواکی..۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټوله ایز واکونه..۶۷

۴ــ په اسلام کې دندې...۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كال د كب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترځ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينګ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملګرتيا كړې او دا فرهنګي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه

دبشر حقوق زمونږ د ژوند بنسټيزه او په عين وخت کې د جګړې له مينځه وړونکې موضوع ده، که څه هم د لوديځو ټولنو سياسي خوځښتونه او ټولنيز بدلونونه د رسانس دورې وروسته د پوهانو په اثار کې د بشرحقوقو د مفکورو ښکاروندويي کوي، خو په واقيعت کې دغه امر په دوه وروستنيو پيړيو کې خپله د نفوذ لار د غرب په لور پرانستله، د ملګرو ملتونو له جوړېدو او پرمختګ وروسته د بشرحقوقو د نړيوالې اعلامئې په چوکاټ کلکه مبارزه وکړه او په ورستيو لسيزو کې پرې ټينګار خورا زيات شو.

په بشرحقوقو د ټينګار عوامل د بيلابيلو سياسي جريانـاتو مخلتلفې دورې ګڼل کيږي پدې مانا ددې پرځاى چې قانوني او اخلاقي صبغه ولري نو ډېر ځلي د سياسي تکتيکونو په توګه کارول شوي، څرنګه چې په هغه وخت د فاشيزم او ورپسې د سوسياليزم په وړاندې وکارول شول او له هغوئ سره سره اوس ترې د اسلامي بنيادګرايي په وړاندې ګټه اخيستل کيږي.

په يوه خبره، هر وخت چې د غربيانو ګټې له خطر سره مخامخ شوي نو د بشر حقوقو له لارې يې په وړاندې مبارزه او بيرته ترلاسه کولو لپاره يې کارولي، همدا د بشرحقوقو د ملاتړ د ادعا په رڼا کې وو چې دامريکې متحده ايالات يې د شوروي اتحاد او کويټ يې د عراق له تسلط څخه وژغورل او د سوماليا د سياسي بحران د له مينځه وړلو لپاره يې خپل عساکر وليږل. د سياسي لارو په کارولو سره د بوسنيا د خلکو د حقوقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتنې لپاره لاريون وشو ترهغـه پـورې چـې د بشـرحقوقو موضـوع د کرغيړنو انګيزو څخه جلا او په اسـلامي اخلاقـي ميعـارونو ټينګـه او د قانون په چوکاټ کې ورته ځای ورنکړل شي نو د بشرحقوقود ملاتړ ادعا به له تشو شعارونو څخه بل څه نه وي، د بشـرحقوقو اعلاميـه چـې پـه غربي هيوادونو کې پرې ډيره تکيه کيږي نو دا يو غيرقـانوني سـند دی چې يو څو ښکاره مادې لري چې تراوسه د ملل متحد سازمان له لـوري نه دي تصويب شي او د هغې د عملي پلـي کولـو لپـاره تراوسـه کومـه نړيواله اصولنامه نه ده جوړه شوې او تراوسه يې د اړوندو ادارو د پـرمخ بيولو لپاره کومه اداره نه ده رامينځته شوې او تراوسه يـې د مخـالفينو لپاره کوم مقررات او قوانين نه دي وضع شوي، محکمه نه ده رامينځتـه شوې، اوتر ټولو اړينه دا چې له همدا اوسه د ملل متحد سازمان غړو چې د امنيت په شورا کې د ويټو حق لري پخپل مينځ کې تبعـيض تـه لمـن وهي له دې سره سم کمزوري هيوادونو د بشرحقوقو د ملاتړ، سـاتنې او ادعا څخه هيڅ غوښتنه نشي کولای.

پداسې حال کې د بشرحقوقو د دفاع لوړ اوازونو د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د تيليغاتي وسايلو په وسيله د وګړو غوږونه يې کاڼه کړي دي

د دريمې نړۍ هيوادونه په ځانګړې توګه د اسلامي هيوا دونـو د اتبـاعو حقوق چې بې برخليکه او بـې دفـاع پـاتې دي اوس هـم د واکمنـو او سرمايه دارو خلکو له خوا ترپښو لاندې او د ملاتړ لپاره يې مدعيان هـم په ښکاره توګه مرسته نه کوي خو له بده مرغـه د بشـرحقوقو د ملاتـړ مدعيان يوازې په رسنيو کې د اړوند رپوټونو په خپرولو او تش په نامـه خبرو سره خلک غولوي. هيڅا د متخلفانو لپاره کومه جزا ونه ټاکله او نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم پر وړاندې خپل غبرګوونه وښودل هيڅ موسسه يا سازمان نشته چې د بشرحقوقو د متخلفانو په وړاندې يې قوانين وضع او په سمه توګه يې عملي کړي او احياً هم دا قوانين وضع شوي خو په بشپړه توګـه پـه تيورۍ کې پاتې او په عملي ډګر کې هيڅ ډول اقــدامات نــه دي ترســره شوي ,که په رښتيا هم نړيواله ټولنه د خپلو غړو د بشرحقوقو ملاتړ کوي نو بايد د دبشرحقوقوتش په نوم نړيوالې اعلاميې او شعارونه څخه تيراو د غوره اسلامي کلتور له مخې يوه جهانشموله مسوده جــوړه اوتصــويب کړي ځکه اسلام سپيڅلي دين حقوقو بشر يــوازې پــه تيــوري ډول نــه پيژني بلکې د عملي کولو لپاره يې داسې عادلانه او ګټور ګامونه پورتــه کوي چې نه نړيوالو په تير ژوند کې کړي او نه به يې پــه راتلــونکي کــې پورته کړي اسلام پخپل يو نيم زر کلن عمر کې ورته په بشپړه او ګټــوره توګه پاملرنه کړې ده اسلام په داسې پراخه توګه دې لورې پاملرنه کړې چې د انسانانو دژوند پرمهال حقوقو ترڅنګ له مــرګ وروســته حتــا د جنين پروخت يې هم ځانګړي حقوق ټاکلي دي.

د نړيوالو اړتياوو ته په کتو سره په اسلامي پوهانو باندې ده چې تر نــورو مخکې شي اوننيو بشرحقوقو کې له قراني او ايتونه څخه ګټه واخلي.

له نيکه مرغه چې په ۱۳۶۶ کال په ايران کــې د بشــرحقوقو د تــدقيقي مطالعې لپاره په په اسلامي قوانينــو او عقايــدو ولاړ کنفــرانس پــه لاره واچول شوچې پکې د نړۍ ډيرو اسلامي هيوادونو عالمانو ګــډون کــړی وو.همدا ډول هغه تحقيقي او ژورې مقالې چې په کنفرانس کې وړانــدې شوې د يو اثر په توګه راټولې او جوړ شو حتا ددې کتاب ژبــاړه وروســته بيا په انګليسي ژبه هم چاپ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې په افغانستان کې د ازادو لیکوالانو په اتحادیه کــې د کتــابونو د چاپ اداره پرانستل شوه نو ماله تیراثر څخه په ګټــې اخیســتنې، د دوه کتابونو لیکل ماته راوسپارل شول چې یو د په اسلام کې د ښځو حقــوق اوبل یې په اسلام کې د بشر حقوق زما په غاړه شول.

څرنګه چې لومړی رساله ډېر له انګلیسي ژبې څخه راوژباړل شــو نــو د کمپیوټر او نورې چارې یې هم ډیې په چټکې سره پای ته ورسیدې خــو له بده مرغه له مالي ستونزو له کبله ددې کتاب د یوکال لپاره وځنډېد د روان کال د دوبي په تودو ورځو کې د ازادو لیکوالانو د اتحادیې څخه د دویم کتاب د جوړولو پیغام خپور شو له یوې خواد دا چې د لومړي کتاب په پرتله د دویم کتاب موضوع یو څه پراخه وه او له بلې خــوا د هغــه د چمتو کولو موده هم ډیره لنډه وه او له دریم اړخه په هیــواد کــې روانــو وینې تویدونکو او ترینګلو چارو د مواد په راټولو کې ارام نــه پر ښــودم پداسې حال کې چې موندل یې هم خورا ســتونزمن وو نــو مــا هــم دې موضوع اجمالي کتنه خو ټولو اړخونوته وکړه ددې لپاره چې زیات وخت مې نه درلود او موضوع هم پراخه نوکیدای شي چې په ځینو ځــایونوکې راڅخه اشتباهات شوي خو دومره مې ترسره کړي چې یو لوستونکي ته ددې پوهه ورکړم چې په راتلونکي کي بې څوک له حقوقــو ســره لــوبې ونکړي. او په پای کې د افغانستان د ازادو لیکوالانو اتحایي په ځــانګړې توګه له پروفیسور رسول امین د اتحادیي مشر، د وفا د جریدې مســول زلمی هیوادمل، له شهنواز جانباز، او لــه سیدحســن پاچــا کمپیــوټري کمپووزر څخه یوه نړی مننه کوم.

پوهاند حبیب الرحمن هاله

۲۵ وړی ۱۳۷۳ حیات اباد ـــ پېښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

د لوی ځښتن تعالی شکر ادا کوم چې دا دی د خپلو ژباړو لړۍ مې په اسلام کې د بشر حقوقو تر ژباړې پورې رواغځوله.
په اسلام کې د بشرحقوق کتاب چې د ښاغلي استاد پوهاند حبیب الرحمن هاله له خوا په دري ژبـه لیکـل شـوی او د بشـرحقوقو د بیلابیلو اړخونو په اړه ګټورې او په زړه پورې خبـرې او لارښـوونې لري پدې وتوانیدم چې پښتو ژبې ته یې راوژبـاړم ترڅـو پښـتانه لوستونکي هم له دې ګټور اثر څخه ګټه پورته کړي او هیلـه لـرم چې لوستونکي به پکې د بشرحقوقو اړوند د خپلو یو لړ پوښـتنو ځوابونه هم پیداکړي.
خو له څوکالو راهیسې چې زیږدلی یم د خپل هیواد او قوم ناخوالو ځورولم او له خپلو پښتنو مشرانو سخت ګیله من، لا تراوسه مې دا ګیله پرځای پاتی ده. د هغه احساس او مسـولیت لـه مخـې چـې ځښتن تعالی او د دې خپل غمځپلي قوم چې د ناپوهۍ په تور تیارو کې ژوند کوي په وړاندې درلود او د ژوند ترپایه به یې ولرم، نو مـا هم ددې مسولیت د ادا کولو لپاره د کتابونو ژبـاړې تـه چـې اوس مهال د پوهې په ډګر کې ورته ستره اړتیا لیدل کیـږي مـلا وتړلـه ترڅو د پوهې له اړخه ددې قوم او ژبې حق تر خپلې وسې ادا کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
په اسلام کې د بشرحقوقو ته عمومي کتنه

له کومه وخته چې انسان نړۍ ته سترګې غړولي په ځانګړې توګه هغــه وخــت چــې ټولنیز ژوند یې پیل کړ نو د تیورۍ له مخې د یو لړ حقوقــواو مکلفیتونــو څخــه هــم برخمن شول.
خو د بې شمېره نظرونو پر بنسټ لکه: د ټولنې افرادو د هغوی د حقوقو په ورکولو کې د واکمنو ناغېړي او یوازې په نوم د هغوی حقوقو ته پاملرنه او داسې نور...
پدې برخه ځیني اقدامات هم ترسره شوي، البته یوازې په اسماني دینونو کې، نه پــه تخیلي او په کیسو ولاړو دینونو کې؛ خو د بشردوستۍ په فلسفه کــې بیــا دا دواړه (حقوق، مکلفیتونه) مهم او یو له بل سره لازم الملزوم ګڼل کیږي.
د هماغه اجتماعي ژوند له پیل څخه تراوسه پورې زمونږ ټوله تکیه په مکلفیتونو او د حقوقو اړوند فکرونه د لنډې مودې لپاره په عمل کې پیاده شویدي.
یوازیني دین د اسلام سپیڅلی دین دی چې د اجتماعي ژوند په مختلفو برخو کې له هر ډول انساني تبعیض پرته دواړو برخو (مکلفیتونو او حقونو) ته بشــپړه پاملرنــه او انسانانو ته یې وړاندې کړې دي.
د قرانکریم له دقیقې او ژورې مطالعې وروســته دا جــوتیږي چــې انســان څــه ډول پیداشوی او له دې پیدایښت موخه څه ده؟
دغه راز دا حقیقت هم روښانه کیږي چې په اسلام سپیڅلي دین کې د نورو سیاسي، ټولنیز او نظامي دینونو په خلاف د انسان اړوند حقوقو کلمه له وخته پکار وړل کیږي چې نطفې د مور په رحم کې ځای ونیوه،
اسلام یواځې ددې محدودې نړۍ حقوق نه، بلکې د ژوند او مرګ دواړو پړاوونو حقوق په روښانه توګه بیان کړي دي، په پوره ډاډ سره ویلی شو چې په اسلام سپیڅلي دین

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د نورو ټولو دینونو او نظامونو په پرتله د بشر د حقوقو لمن پراخه او په بشپړ ډول سره څېړل شوي دي.
ددې لپاره چې د اسلام په سپېڅلي دین کې د بشرحقوقو په اړه خبرې وشــي نــو دا اړین بریښي چې لومړی ازادي، حق او دنده د اسلام له نظره وپېژنو او وروسته خپــل بحث ته راوګرځوو.

په اسلامي چوکاټ کې د بشرحقونو ازادي:

ستر څښتن تعالی انسان د یو عاقل او سالم حواس لرونکي موجــود پیــدا او د خپــل ځانګړي رحمت له مخې یې ورته د سمو کارونو لارښوونې کړې دي. خو انسان پخپله د خپلو نفساني غوښتنو او ناسمو لارو په مخکې نیولو ســره ځــان پــه ځنځیرونــو او مصیبتونو کې اخته کړ.
روسو وایي: انسان نړۍ ته په خپلواکه توګه سترګې غړولي خو پخپله یــې پــه خــان باندې ظلم وکړ او د همې ظلم له کبله په چټکۍ سره په ځنځیرونو وتړل شو.
خپلواکۍ د انساني روحئې غوښتنې په توګه د انسان ژوند د تاریخ په اوږده موده کې په بیلابیلو ډولونو سره رامینځته شوېده.
د اسلام فیلسوف علامه اقبال لاهوري پدې اړه وایي: د انسان لومړني مــور اوپــلار د ازادۍ د انګېزې په روښنایي کې مجبور شول چې له جنت څخه چــې هلتــه د ازادۍ لپاره کومه برخه نه وه پر ېږدي او د عمل نړۍ ته راشي.
نوموړی فیلسوف داسې فکر کوي چې ګواکې د ازادۍ په چوکاټ کې د عمل د ترسره کولو امکان رامینځته کیږي، اسلام د عیسویانو دا نظر نه مني چې ادم علیه ســلام د خپلې لومړنۍ ګناه له کبله له جنت څخه وویستل شو.
هرهغه څه چې د اسلام څخه وړاندې د یهودیانو د دودونو په اساس(دانسان نســب) فکر کېده د اسلام له پلوه د ازاد ژوند په لور د انسان تګ سره تعبیر ېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان په نسبتي په ډول ځمکې ته راتګ پخپلې ازادۍ ارادې سره وکړ ترڅــو دلتــه ابدي ازادۍ ته لاسرسی پیداکړي او د خپلو اعمالو په ترسره کولو سره خپل ژوند تېر کړي.

د ازادۍ د ترلاسه کولو انګېزه چې د ژوند په هره برخه کې رامینځتــه کیــږي هغــه د ازمایښت په وړاندې دروي.

د بشر تاریخ د پرلپسې ازادۍ د موندلو څخه پرته بــل څــه نشــي کېــدای او دا ډول موندنه څو اړخیزه بڼه لري، لکه له اړتیا، وېرې، طبیعي ځواکونو، د همنوعو له ظلم، له بې عدالتۍ، موهوم پالنې، تعصب، له نژادي او قبیلوي وفاداریو ازادیو او په پایله کــې په ځان باندې تمتیا(EGO_ Center) ټول هغه څه دي چې د انساني ژوند د فعالیتونو اساس جوړوي.

انسان ددې ازادیو د ترلاسه کولو په موخه پــه تــدریجي ډول بیلابیــل پړاوونــه تېــر کړیدي او دغه ازادۍ مادي او معنوي بڼې لري.

مادي او معنوي ازادۍ دواړه یو له بل سره نه جلا کیدونکې اړیکه لري او په عین وخت کې یو د بل بشپړونکي هم دي. کله چې له دواړو څخه د یوه په لور پاملرنه کمه شي نو د پلټنې په لار کې یې بیلابیل خنډونه رامینځته کیږي.

ددې ډول ازادیو مادي لور ته له لازمې کچې زیاته پاملرنه او معنوي لور ته یې ناغیږي ددې لامل شوه چې معاصر تمدن له زیان سره مخامخ کړي.

دین د انسانانو د ازادۍ په لاره کې ستر کوښښونه او هڅې کړیدي. پداسې حال کــې چې فلسفهې یوازې له عقلاني ازادۍ سره خپله مینه او علاقه ښودلې ده.

هنر او ادبیات له دواړه ډوله ازادیو سره په مختلفو مرحلو کې علاقــه لــري، پداســې حال کې چې د ساینس او ټیکنالوژۍ هڅې تل د مادي ازادۍ ترلاسه کولــو پــه لــور متوجه وي. د بشر ټول فعالیتونه د ازادۍ پلټنه او د انسان هر اړخیز تکامل د بیلابیلو ازادیو د تدریجي تحقق د پراخوالي څرګنداوی کوي.

د انسان تکامل جلا او په عین وخت کې له بیولوژیکي تکامل سره مبــارزه کــوونکی دی، د لومړي تکامل سیر د دویم تکامل له ســیر چــې پــه بشــپړه توګــه جبــري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میخانیکي ده په پرتله د انسان اراده او غوښتنه د ازادۍ ترلاسه کولو په لار کې پرېکنده او حیاتي رول لري.

اسلام د انسان د پیدایښت د تکامل پرمهال چې بشریت هغه وخت متوازنو مادي او معنوي ازادیو ته اړتیا درلوده د ټولو ازادیو په وړاندې د تجسم په توګه مبارزه وکړه، اسلام په هغه وخت کې چې مادي پرمختګ په جنیني ډول وو، د راتلونکي چټک پرمختګ لپاره یې د مادي برخې وړاندوېنه وکړه، البته د حکومت او انساني ټولنې د راتلونکي پرمختګ وړاندوېنه د الهي معنوي لارښود ضامن دی. دهمدې واقیعت پربنسټ په ځغرده ویلای شو چې اسلام د تلپاتې لارښوونې زمینې برابرونکی دی، دغه راز اسلام ټولو ازادیو ته په پاملرنې د انسان د راتلونکي تکامل وړاندوېنه هم کړېده، پداسې حال کې چې د اسلام سپیڅلي دین له ظهور سره سم د انسان ذهن د ستر بشریت دپیدایښت په نامحدودو امکاناتو باندې د پوهیدا توان نه درلود ځکه هغه تراوسه د ازمایښت او تجربې عقلاني وسایلو ته وده نه وه ورکړې. قرانکریم د وروستنۍ الهي وحي په توګه اجتماعي، سیاسي او اقتصادي پرمختګونو په برخه کې ټولو علمي او اخلاقي اصولو ته په پام سره د انساني لارښوونې ستره وسیله وه.

په بیلابیلو برخو کې د خپلواکیو د اړتیا عظیمي حد د نورو ازادیو د پلټنې لپاره زمینه برابروي.

دا قراني اعلامیه چې څښتن تعالی دین بشپړ او ورسره یې د انسانانو لپاره پکې بیلابیل نعمتونه هم ځای پرځای کړي او دا ددې استازیتوب کوي چې انسان کولای شي خپله ازادۍ په پوره ډاډ او انرژي سره له اسلامي لارې څخه ترلاسه کړي، اسلام د ټولنې، دولت او فرد په اقتصادي فعالیتونو که پر فردي کچه وي او که په ټوله ایزه کچه اغیز اچوي.

ازادي له دوو لارو پېژندل کیږي؛

یو د تیورۍ او پیدایښت (هستي)پېژندنې له پلوه او بله د ټولنیز عمل د لیدلوري له پلوه؛

د خپلواکۍ د ترلاسه کولو انګېزه چې د خدایي ورکړې نوم هم ورته ورکولای شو په انساني طبیعت کې په ذاتي ډول نغښتې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه ددې عرب په قول: هر هغه څه چې انسان له سترڅښتن تعال څخه وغوښتل نو خدایتعالی ورکړل اوله هغه پرته پرې بل هېڅ شې په جبري توګه تحمیل نه شول او دغه ازادۍ په انساني طبیعت کې د یو ستر امانت په توګه کېښودل شوه خو، هغه د خپلې وړتیا په مرسته کشف او وده ورکړه.

د معاصرې فلسفې پربنسټ خپلواکۍ د انسان ګوهر ده او پیدایښت یې پرې همدې خپلواکۍ ټینګ دی، دغه نظریه له اسلامي جهانبینۍ سره ورته او یو شان ده.

په قرانکریم کې ډېری ایتونه موجود دي چې د انسان ازادۍ ته هم د ارادې او هم د عمل له پلوه اشاره کوي، دغه راز قرانکریم د بشر د خپلواکۍ په بیلابیلو مرحلو او درجو باور لري، پدې مانا چې ټول انسانان چې د ځمکې پر سر ژوند کوي د مساوي ازادۍ لرل او ترې په مساوي توګه د ګټې اخیستلو توان نه لري. له همدې کبله هرانسان ته د هغه د توان سره سمه ازادي ورکړل شوې.

انسانان د خپلو ازادیو څخه د ګټې اخیستنې د توان ترمینځ دا توپیر جوتوي چې قدرت لرونکي اشخاص د ازادۍ اړوند ځواکمنه او کمزوري اشخاص کمزورې انګېزه لري.

د همدې اختلاف پر بنسټ هر هغه څه چې په پیغمبرانو، اولیاوو، اجباري ګڼل کېږي له عادي کسانو څخه یې تقاضا(هیله) نه کېږي.

قران کریم پدې برخه کې فرمایي: ستر څښتن تعالی د خپلو بنده ګانو د توان څخه لوړ بار د هغوی پر اوږو نه اچوي دغه اصل د افرادو په بیلابیلو دریځونو کې صدق کوي.

انسان د خپل فطري استعداد پر بنسټ پدې شرط چې پخپله رضایت ولري یوې دندې یا کار په ترسره کولو مجبور یږي.

ټول الهي اوامر پدې متکي دي، چې ګواکې انسان په ژوند کې د ټولو کارونو ترسره کولو توان لري، څرنګه چې ځیني افراد دغه امر پخپله خوښه ځای پر ځای کوي اوځینې نور یې نورو ته ورسپاري او دهغوی په واسطه یې ترسر کوي، د خپلواکۍ اطاعت کولو او نه کول دواړه په انسان پوروې تړلي دي. له کومه ځایه چې هر انسان پخپله خوښه او علاقه او د نورو له لوري د یو عمل په ترسره کولو مجبور یږي، نو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې سره بیا هر فرد د خپلو اعمالو مسؤل دی او د همــدې مســئولیت لــه کبلــه د مکافاتو یاهم مجازاتو وړ ګرځي.

دا یو منل شوی دیني اصل دی، چې څښتن تعالی هېڅ وخت له وړاندې د برنامه ریزي شوي اعمالو ترسره کول په انسانانو نه تحمیلوي.

انسان دی چې خپل د طبیعت چوکاټ جوړوي پــه همــدې بنســټ انســان د خپــل برخلیک په ټاکلو کې مسقیمآ لاس لري.

که چېرې انسانان پخپله خوښه خپل کارونه ترسره نه کړي او د نورو له خوا پرې پــه جبري توګه دا کار ترسره شي نو دلته بیا د جزا او مکافاتو مسئله په کړن پورې تړلې نه ده او ترسره کوونکی یې ګرم نه شمېرل کیږي، ځکه د جبري عمل ترسره کــول د ترسره کوونکي شخص ګناه او عیب نه ګنل کېږي، او ددې ډول عمل په ترسره کولــو سره به یاد شخص ته د ستر څښتن تعالی له لوري د عذاب او مجزا ورکولو (نعوذبالله) غیر عادلانه وي.

له دې وړاندې د کلام ټولې مشاجرې او شخړې بېځایه او ناوړه دي. د جبریونو عقیده د اسلامي ښوونو په وړاندې واقع کېږي. خو پدې سره سره بیا هم جبــري عقیــده د واکمنو له مشورو سره برابره ده او په اسلامي ټولنو کې ورته پراخوالی ورکړل شــوی دی.

اقبال ددې لامل چې ولې د اسلامي واکمنو او مشرانو لــه خــوا د هغــوی اتبــاعو تــه خپلواکي نده ورکړل شوې په لاندې ډول بیانوي؛

اموي موقع غوښتونکو مادیات پرستو په یوه پلمه اړتیا درلوده څو د کربلا ناوړه عمل توجیه او د خلکو د احتمالي خوځښت په وړاندې د معاویه له بغاوت څخه ګټه پورتــه کړي.

یو شخص حسن بصري ته وویل چې امویانو مسلمانان ووژل او خپلــه دا کړنــه یــې د قضاوت لپاره څښتن تعالی ته وسپارله.

حسن بصري وویل: د څښتن تعالی دښــمنان درواغجــن دي پــدې ســره د اســلامي علماوو د نیوکو باوجود خپلواکه عقیده رامینځته شوه څو حکمراوایان یې په مرســته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې ګټې وساتي د اقبال په اند؛ د انسان په مجبوريت او بيوزلۍ باندې د امويانو جبري دندې د اسلام خلاف يوه روښانه او ښکاره ظلم او جفا ده.

البته ټول حکومتونه او حاکمان چې ملت يا وګړو ته ازادۍ نه ورکوي نو د اسلام خلاف عمل کوي او د ګناه مرتکب ګرځي. د يو حکومت يا دولت له خوا خپلو اتباعو ته ازادي ورکول د هغوی د مسلماني اندازه څرګندوي يانې په هر کچه د ازادۍ ورکول د دوی د مسلمانۍ درجه ښايي.

هر انسان د خپلې ازادۍ په روښنايي کې ددې توان لري چې...

١ ــــ پخپله خوښه هغه عملونه ترسره کړي چې د ځان لپاره يې ټاکلي وي؛

٢ ــ هغه عمل چې په ترسره کولو يې مجبور وي نو د ترسره کولو توان ورته ښنل کيږي؛

٣ ــ حتا هغوی چې اصول نه پرځای کوي نو د نه ترسره کولو توان ورته ورکول کيږي، دغه راز هغوی خپلواک دي او د خپلې ارادې څښتنان وي چې يو عمل ترسره کړي او که نه؛

د خپلواکۍ عملي لورى د هر انسان په فردي او ټولنيزو دندو پورې تړلی وي،

هر دنده د وړاندوينې د شرط په توګه ازادۍ او اجرائيه قوې ته اړتيا لري او د قانون له مخې دغه امر د حق په نوم يادېږي.

د ازادۍ حق لرل او د خپلې خوښې کارونو ترسره کولو توان د طبيعي حقوقو په نوم يادېږي.

د خپلې خوښې عمل ترسره کولو او ازادۍ ته طبيعي حقوق ويل کيږي؛

د اجتماعي کارونو ترسره کول او پکې شته ازادۍ ته مدني حقوق ويل کيږي؛

د دولت اړوند کارونو ترسره کولو ازادۍ ته سياسي حقوق ويل کيږي؛

په محکمه کې له خپلو حقوقو څخه دفاع کولو ازادۍ ته قانوني حقوق ويل کيږي؛

حق په خپلواکۍ ټينګ دی ځکه ازادي انسانانو ته د هغوی د دندو ترسره کولو حق ورکوي او له ازادۍ پرته حق هيڅ مانا نه لري، همدا ډول له حق پرته ازادۍ د يو بې ګټې عمل يا د يو داسې مقولې په څېر وي چې مينځ يې تش وي.

په هره ايډيالوژۍ کې ازادي له خپلې تيورۍ سره سه ځانګړې مانا او صبغه پيداکوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشر حقوق
د غربي او اسلامي نظر او عمل پرتلنه

د بشر حقوقو اعلاميه د فرانسې د انقلاب د لاسته راونې په توګه ۱۷۸۹د اګست په ۲۶نېټه بشپړه شوه هغه نظرياتو چې دې اعلامئې ته د انقلاب د لارښود قدرت ورکړ هغه د انسان طبيعي حقوق او ملي حاکميت وو، چې د طبيعي حقوقو په سريزه کې تعريف شوي و او د يو نه ليرد ېدونکي او سپېڅلي څيز په توګه منل شوي وو، ځکه د هغو حقوقو په اړه داسې فکر کيده چې ګواکې د انسان له طبيعت سره (ګډ) يو ډول ده.

دغه حقوق په دويمه ماده کې د ملکيت او امنيت ازادۍ او استبداد په وړاندې د مقاومت حق په توګه پېژندل شوی وو، خپلواکي(ازادۍ) دوه بنې لرې چې يو فردي او بله يې مفکوروي ده.

د مطبوعاتو او بيان ازادۍ په پينځمه او شپږمه ماده کې ذکر او ساتل شوې دي.

(۶ ــ ۹) فقرې د قانون په وړاندې د برابرۍ اصل او (۵ ـــ ۱۳) فقرو يې د مالي او مدني برابروالي اصولو تامينول.

حق د يو شي مالکيت، د يو شي د پکاروړنې د ګټې ادعا يا د يو امتياز او يا هم د قدرت په مانا سره تعريف شوی دی.

له قانوني پلوه د حق مانا په يو شي باندې د انسان حقوقي ادعا (دعوې) ته ويل کيږي، او يا هم د واکدارانو له لوري قانوني او ورکړل شوي صلاحيت ته ويل کيږي.

د قانوني حق موجوديت د جبري قانون په شتون دلالت کوي چې يو له بله پرته بې مانا او ژوندی نه پاتې کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدنې حقوق هغو حقوقو ته ويل کيږي چې د افرادو په تابيعت پورې تړلي وي او په يو مدني عمل سره د انفاذ په وړاندې واقع او يا هم تعديل مومي، دا په نسبي او مطلقــو حقوقو ويشل کيږي، مطلق حقوقو په انسان کې فطرتآ نغښتي وي.
نسبي مدنې حقوق هغو حقوقو ته ويل کيږي چې د خلکواو دولت ترمينځ موجود وي، لکه د حکومت له لوري ساتنه، د تابيعت حق چې د حکومت سره ده دخلکو په اړوند دی.
د مېرمنې او خاوند، کورنۍ او بچيانو، بادار او غلام ټول له حکومت سره متقابله اړيکه لري او د انسان لپاره فطري او ذاتي خاصيت لري.
د بودير له ويناوو سره سم حقوق پر دولت يا هم حکومت دواړو باندې بر دي.
جانسن پدې عقيده دی چې مدني حقوق د ټولنې هر فرد ته په ځانګړې ډول ورکړل شوي. پداسې حال کې چې سياسي حقوق د رايې په ترلاسه کولو يا په دولت يا اداره کې د ټاکنو په ترسره کولو سره ترلاسه کيږي.
د بودير په عقيده ځيني طبيعي حقوق لکه د خصوصي ژوند حقوق، که څه هم ظاهرا طبيعي دي خو ممکن ريښتني يا وقعي ونه اوسي.
د بشرحقوقو د اعلامئې په برخه کې بل ګام په کال ۱۹۴۸ د ډسمبر په مياشت کــې د ملل متحد له خوا واخيستل شو او د بشرحقوقو نړيواله عمومي اعلاميه چې د ازادۍ د فرمان Magna Carta په نوم هم ياديږي تصويب کړه او د شخصي ژوند، امنيــت، لــه زندان څخه د خلاصون ازادي، او په ښکاره توګه د يوې بېطرفه محکمې لــه لــورې د مذهب، وجدان، ټولنو، کار، زده کړې او پالنې ازادي او په علمي او هنري برخو د خلکو برخه اخيستنه ورسره وروسته ورزيات کړل شول.
غربي متمدنه نړۍ مجبوره وه چې اوږده لار ووهي څو د بشر حقوقو اعلامئې ته ځــان ورسوي، د ملل متحد اعلاميه د فرانسې د حقوقو له اعلامې وروســته د يــوې نيمــې پيړۍ په تيريدو باوجود د ټولې نړۍ په ځانګړې توګه د دريمې نړۍ هيوادونو د نژادي، رنګي، ايډيالوژيکي، ديني او مذهبي ارادو په رامينځته کولو کې ناتوانه شول.
د پرمختللو هيوادونو په انحصار کې د ازادۍ، بشرحقوقو او حاکميت تفسير په ښکاره توګه ثابت شويدی، پداسې حال کې چې غير انساني کړنې، تېري، اســتبداد، وران

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاري او د استعمارګرو لوري، د دریمې نړۍ هیوادونو په داخلي او بهرنیــو چــارو کــې لاسوهنه ټول هغه څه دي چې دوی د ازادۍ او بشر حقوقو د ساتلو نوم ورکوي.

د ازادۍ د لارې مبارزین به د دهتشتګرو او انسان وژونکو په نوم وهل او ټکول کیدل هر هغه څه چې د ازادې ټولنې او بشرحقوقو د اتلانو په خوښه نه وو نو د دوی دا کړنه به د نړیوالو ډله ایزو اړیکو په وسایلو کې د بشرحقوقو څخه تخطي او سر غړونه ګڼل کېده برعکس هغه هیوادونه چې په ښکاره ډول د تبعیض سیاست پر مخ وړي له هغو هیوادونو سره چې ځان په اصطلاح د بشر حقوقو مدافعین بولي د نــړدې اړیکــو پــه اساس په ښکاره توګه سترګې پټوي.

صهیونستانو یا نظامي دیکتاتورانو او د خلکو ضد نظامونه چې د خپلو غربي بــادارانو ګتې خوندي او تامینوي، ملکي خوځښتونه ټکوي او خپل دا عمل د مذهبي متعصبانو او د کلتور دښمنانو په وړاندې مبارزه بولي او توجیه کوي.

په عمومي توګه ازادۍ او د بشر حقوق د تمدن د پولیسو(ساتونکو) او تفوق ګرایانو د غوښتنو په رڼا کې تفسیریږي.

که چیرې په اسلامي اصولو کې د تبعیض او تنګ نظرو پرته یو ربښتینی توپیر وشي او په ریښتنې سترګه ورته وکتل شي، نو دا ادعا به په سمه توګه ثابته شي چې د اسلام سپیڅلي دین څو پیړۍ وړاندې د بشرحقوقو اړوند یو نړیوال پیغام وړانــدې کړیــدی چې پکې ټولې کورنۍ نیمګړتیاووې او نا برابروالی په تیوري او عملي ډول حل شــوې دي.

اسلام په یو شمیر عقایدو ولاړ دی او دا عقاید د سي پي پیر چــې د اصــالت فلســفې بنسټګردی له عقایدو او نظرونو سره جوت توپیر لري. که څه هم دا یې د پیروانو لــه لوري عملي کیږي پداسې حال کې چې هغه نظرونه چې عملي بڼه ونلري پخپل حــال پاتې کیږي.

له همدې ځایه ده چې، هر هغه څه چې اسلام تبلیغ کړل نو ټول د ربښتنیو او اصیلوو مسلمانانو له لوري عملي او پلي شول. له کومه ځایــه چــې پکــې د تیــورۍ او عمــل مطابقت په بشپړه توګه حل شوی که چیرې په کــوم خــای کــې ددې دواړو تــرمینځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

توپير او نابرابرۍ ته وکتل شي کولای شو ووايو چې پداسې حالاتو کې د اسلام اساسي شرط ياني په عقيده باندې عمل نه دی شوی.
اسلام له لغوي پلوه خپل رب ته د تسليميدو په مانا دی او دا تسليميدل پخپلو انساني غوښتنو برلاسی، د يو کسب او کمال د ترلاسه کولو لپاره مبارزه کول او د هغوی لپاره نه ختميدونکې مبارزې رامينځته کول دي.
همغږي هغه وخت د انسان په ژوند کې تضمين او تامينداى شي چې يو د بل ترڅنګ ولاړ او هر يو خپل مسئوليت وپيژني.
دې حقيقت ته په پام سره چې ټولو ته د بشرحقوق ورکړل شوي نو خلکو متوازن او عادلانه جزا او مکافات ورکړل شي، اسلام هغه وخت چې ننی پرمختللی غرب په تيارو او ظلمت کې شپې او ورځې تېرولې او د ازادۍ او بشرحقوق له معقولو څخه په بشپړه توګه خبر نه وو د لومړي ځل لپاره د دې ټولنې بنسټ کيښود.
که څه هم د يونان ستر تمدن له اسلام څخه وړاندې په بنيادي دولتونو کې د ډيموکراسۍ يو ابتدايي شکل معرفي کړی وو، وروسته روميانو هم د لنډې مودې لپاره يو شی چې د ډيموکراسۍ په شکل ښکاريده بنسټ کيښود، خو د يونان په ډيموکراسيو کې يوازې نارينه ازاد او ښځو په کې د رايې ورکولو حق نه درلود، او غلامان له هيڅ ډول حقوقو څخه برخمن نه وو د روم پراخه امپراطورۍ په واقيعت کې د يوه غلام دولت خاوند وو، چې په هغه کې يوازې اراده او حاکمه طبقه له ځينو حقوقو څخه برخمن ول.
د بيزانتين امپراطورۍ (د ختيځ روم) چې د روم امپراطورۍ ځای يې ونيو هيڅکله يې هم د حضرت عيسی ع تعليمات او ښوونې عملي نه کړې.
د فکري ازادۍ په ورکولو او د عيسويت اصولو په اړه يې د پوښتلو مخنيوی وکړ، پاپانو (مذهبي مشران) هم په همدې اندازه د ازادو پوښتنو د زغملو په وړاندې مبارزه ونه کړه.
په شاهي استبدادي او روحاني حکومتونو کې عيسويت د ديني او مذهبي اقليتونو په مقابل کې له تبعيض څخه کار اخيستل کيده يا به هم اعدام کيدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز جوړښت ـــــ د پارس امپراطورۍ سياست هم په عين انــدازه اســتبدادي وه، څنګه چې پکې يوازې روحانيون او اشراف له ځينو حقوقو څخه برخمن وو پــه هغــې ټولنه کې به عادي وګړو اصلآ د يو ازاد فکر کولو حق نه درلود او لاسرسی يې ورتــه ناممکن وو او له ټول حقوقو څخه بې برخې وو.

د هندوستان ټولنه او دولت هم پر همدې طبقې ټېنګ دی او ټولنه يې د ټيټو طبقو او مطلق اکثريت څخه جوړه شوېده خو هېڅکله هم له دوی سره د انساني موجــود پــه څير چلند نه دی شوی.

دوی په همدې بدو حالاتو کې ژوند کاوو چې د اسلام سپيځلي دين ظهــور وکــړ او د ټولو هوساينه او ارامتيا يې د نژادي، فکري، رنګي، قومي، عقيدوي تبليغــاتو پرتــه او ورته د مساوي حقوقو ورکړه تضمين کړه.

د راشدين خلفاوو تر ځلانده دورې وروسته اسلامي حکمروايانو د اسلام د پيغمبر او اصحابوو له لارې څخه ووتل خو ددې باوجود يې تيرو يا معاصرو هيوادونو خپلو خلکو ته ډېره ازادۍ او حقوق ورکول نه يوازې مسلمانان بلکې د اسلامي دولت په خاوره کې غير مسلمان هم له پوره ازادۍ څخه برخمن وو.

سيد امير علي پخپل اثر (د اسلام روح) کې وايي چې اسلامي دولتونو هيڅکله هم د نورو عقايدو کې لاسوهنه نه ده کړې. پداسې حال کې چې اورتوډکسانو به يهودان او نسطوريان په وحشيانه ډول اعدامول او وژل نو پداسې حال کې اسلام دوی تــه پنــاه ورکړه او د هغوی له ظلمونو څخه يې وساتل دغه راز اروپايي عيسويانو به جــادوګرې ښځې او فاسدالعقيده وګړي په اور سوځول يهودانو او سيکولرانو(بې دين) به له عــام وژنو سره له مينځه تلل.

اسلامي مشرانو به خپل غير مسلمان غړي په پراخې سينې سره زغمل هغوی ته بــه يې پخپل دولت او امپراطورۍ کې مساوي حقوق ورکول، د اسلامي دولت هره اداره به د مسلمانو اتباعو په څېر
د ټولو پرمخ پرانستې وه.

پخپله د اسلام ستر ښوونکي (اموزګار) له يوې يهودي يــا عيســوي ښــځې ســره د مسلمان سړي سره واده حلال او قانوني اعلان کړی وو، هغــه حقــوق چــې د اســلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپيڅلي دين غير مسلمان اتباعو، ښځو او غلامانو ته ښېلي وو په بشپړه توګـه بـې ساري او انقلابي وو.

د ازادۍ او حقوقو قراني مفهوم:

د حقوقو او ازادۍ ترمينځ نه بېلېدونکې او متقابله اړيکه موجوده ده، پدې مانا چې له يوې خوا له ازادۍ پرته حق مانا نلري او نه ترلاسه کيږي، له بلې خوا حقوق د انسـان ازادۍ تر يوې کچې تضمينوي، دغه راز حقوق او دندې هم يو له بـل سـره متقـابلې اړيکې لري، هر حق چې انسان ته ورکول کيږي نو ورسره انسان د يوې دندې ترسره کولو ته مجبوروي او هره دنده چې د انسان له لوري ترسره کيږي نو د هغـه لپـاره د ځينو حقوقو څخه د برخمنتيا لپاره زمينه برابروي.

دنده پخپله د نورو حقوقو ته د درناوي په مانا ده، او دا درناوی پخپـل وار سـره هـر انسان ته د حقوقو ترلاسه کولو او عملي کولو لپاره په ازاده توګه زمينه برابروي.

د انسان ازادۍ پدې دلالت کوي چې ګواکې ټول انسانان يو ډول ازادۍ او حقوق لري، له دې وينا څخه دا پايله او منطق په لاس راځـي، چـې د هـر انسـان ازادۍ د نـورو انسانانو په ازادۍ سره تړل کيږي، خو دا قيد له فرد څخه خپله ازادي نه اخلي بلکې، پر ځای يې د ټولو انسانانو د ازادۍ ساتنه او ملاتړ هم کوي.

که چيرې يو فرد ته اجازه ورکړل شي، چې تردې کچې له خپلـې ازادۍ ګټـه پورتـه کړي چې د نورو د ازاديو د کموالي او غصب سبب شي، نو پدې صورت کې بـه سـره بيره پردې چې د هيچا ازادۍ پاتې نشي بلکې د ازادۍ مفهوم او مانا به هم ورسره لـه مينځه لاړه شي.

په همدې ترتيب ازادۍ پخپل ذات کې حق او حق يوه دنده ده، ځينې وخت دنده پـر حق وړانديوالی لري.

بيلګه: يو انسان خدای پېژني او د هغه اطاعت کوي، د غه دوه عملونه د اسـلام سـره سم د هر انسان لومړنۍ دندې دي، البته ددې دندو لپاره وروسته حقـوقي تخصـيص ورکول کيږي.

د څښتن تعالی په وړاندې په سمه توګه د دندې اجرا کول هغوی ته لاهـم زيـاتې او ارزښتناکې ازادۍ ورپه برخه کوي. دا ډول ازادۍ انسان د څښتن تعالی په نافرمـانۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې هم پیداکوي خو دا نافرمانی به انسان د نړی د غلامانو په یــوه بــده او ویرونکــې څېره بدل کړي.

برعکس د خدای تعالی د اوامرو اطاعت انسان له ډېرو ناړوه اړیکو څخه ژغوري دغــه اطاعت انسان ته نور حقوق او ازادی هم ورکوي، معمولآ حقوق پر دنــدو وړانــدېوالی لري او وړاندې شمیرل کیږي.

اصلآ ازادی، حق او دنده د یو مثلث درې ضلعې دي، او پدې مثلث کې قاعده د ازادی په توګه ګڼل کیږي، ولې که چیرې د مثلث هره ضلع له مینځه لاړه شي نو مثلث هــم ورسره له مینځه ځي.

اسلام پورتنیو درې واړو اصلونو ته یو ډول حقوق ورکړي دي، او درې واړه یوځای د یو مسلمان اخلاقي، ټولنیز او سیاسي چلند انځوروي. دیني چلند د انســان د بیلابیلــو لورو او کړنو د ټولګې یوه برخه ده.

د څښتن تعالی پېژندنه او اطاعت د انسان له اخلاقي، سیاسي او ټولنیز چلند له ډلې څخه شمیرل کیږي.

په حقیقت کې د چلند دغه بیلګې چې په بیلابیلو نومونو یادېږي یو له بل سره تړلــي دي او یو له بل پرته د تشخیص وړ نه دي، اسلام د انساني چلند ټــول حــالات د یــو موجود په توګه یو له بل سره تړلي بولي.

اسلامي جهان بینی انساني چلند ته؛ د یووالي اوهمبستګی له پلــوه ګــوري، د ټولــو انساني فعالیتونو موخه په ټولو سحطو(پړاونو) کې د عدالت رامینځته کول او تامینول دي.

له کومه ځایه چې په قران کریم کې په ټوله ایزه توګــه د ازادی تضــمین شــوی لــه همدې پلوه د مومن او غیر مومن ترمینځ توپیر نشته په قرانکریم کې چې د کوم عمل ترسره کولو امر شوی خیر او کوم چې منع شوی د شر راوړنکی دی البته خیر او شر د ټولو لپاره یو ډول دي، خیر او شر د حلالو او حرامو بنسټ یا اساس ګڼل کیږي.

څوک چې د څښتن تعالی اوامر چې د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد له خوا ورتــه رسول شوي دي پرځای کړي، لکه: پیغمبر هغوی ته د خیر کار کولو امر او د شر له کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې منع کوي. له اوړو څخه يې دروند بار لېرې او د هغه چاچې لاس بند وي(بيوزلي يې لاس نيولی وي) پرانيزي او له دې ډول حالت څخه يې ژغوري.

د خير او شر دغه اساسي اصل د شيانو او اعمالو طبيعت په سمه توګه د پلي کيدو وړ دی له همدې پلوه ده چې دا دين د فطرتي دين په نوم هم يادېږي، څرنګه يې چې مخکې يادونه وشوه هيڅ طبيعت په ځانګړې توګه پر انسان نه دی تحميل شوی خو، هغه پداسې ډول پيداشوی چې د هرڅه خوړونکی (حلال شيان، غوښه او ترکاري) دی پدې سره مونږ ددې ايت(لااکراه فی الدين) په مانا ښه پوهيدای شو.

څښتن تعالی هغه څه چې انسان ورڅخه په ازادنه او اسلامي توګه ګټه پورته کوي او ورڅخه خوند اخلي نه دي منع کړي، او هغه کارونه چې د انسان د خواشينۍ اوزيان لامل ګرځي(بغاوت، بې عدالتی، نابرابری، ناوړه کارونه او داسې نور) منع کړي دي.

د عدالت په راليږلو کې څښتن تعالی د انسانانو په ټولو کارونو کې د سختۍ نه بلکې د اسانۍ غوښتونکی دی.

د قرانکريم ټول اياتونه چې عدالت ته پکې اشاره شوې انسانانو ته يې پرته لـه کـوم تبعيضه د پلې کيدو امر شوی او د پلې کيدو وړ دي، لکه خدای تعالی خپل پيغمبر ته داسې فرمايلي دي:

ژباړه: ما ته نه يې لېږلی خو ټولو عالمانو ته د يو لارښود او رحمت په توګه؛

په اسلام کې د بشر حقوقو ځانګې:

د اسلامي قوانينو او مقرراتو په اساس که څوک په يـوې مـور چـې حاملـه وي او د ماشوم پيداکيدو وخت يې نږدې وي فشار راولي او د فشار په پايله کې يې ماشوم مړ شي نو بايد په مقابل کې يې بايد خونبها(د وينې په مقابل کې پيسې ورکول) ورکړي، که ماشوم نارينه وي نو پيسې بايد د ماشوم کورنۍ ته ورکړل شي، که چېرې له مـور پلار څخه د يوه د جنين د خرابيدو سبب وګرځي نو له مقابله لوري څخه يې خونبها يا پيسې اخيستل کيږي.

که چېرې نطفه د مور په رحم کې وي او پلار يې مړ شي، او پلار بل ماشوم هم ولـري يانې د نطفې ورور يا خور موجود وي نو هغوی د پلار د ميراث مستحق ګرځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د حقوقو د دفاع لپاره اسلامي فتوې شتون لري او داسې ادعا کوي:

ای! خویندو او وروڼو منتظر اوسئ ځو ماشوم پیداشي او برخه یې د نارینه او ښځینه په اساس وټاکل شي، یا له دې پلوه چې یو ده او که دوه یا ددې لپاره چې حقوقي بڼه په ښه ډول په پام کې ونیول شي او له حق څخه په سمه توګه دفاع وشي، نو هغوی باید دا نامالومه نطفه د دوه هلکانو په توګه فرض کړي.

په همدې سره باید د دوه زامنو برخه په امانتدارۍ سره وساتي او پاتې برخه پخپل مینځ کې وویشي، دغه عمل د دوه راتلونکو ماشومانو راتلونکی تضمینوي.

ځکه کله چې پیداشي نو له هغه برخې څخه یې د پوښاک، خوراک او څښاک کې ګټه پورته کوي.

که چیرې د دوه ماشومانو پرځای یو پیداشي نو د بل برخه د ټولو ترمینځ په مساوي توګه ویشل کیږي، پدې صورت کې د بشر حقوق په فوق العاده وخت کې تامینیږي، چې انسان تراوسه کوچنی، کمزوری، او له حقوقو څخه د دفاع چمتوالی نلري بیا چېکله ماشوم پیداکیږي نو د وخت په تیریدو او د ژوند له حالاتو سره سم حقوق زیاتوالی مومي که څوک پدې وخت کې ماشوم ووژني که، یو ورځیني هم وي، نو د کامل انسان په څیر له ټولو حقوقو څخه برخمن دی او د بشپړ (خونبها) مستحق ګرځي.

تردې چې که د ماشوم قاتل د هیواد یو شتمن او یا هم پاچا وي او کورنۍ یې د هیواد کمزورې او بیوزله هم وي، پدې صورت کې که قتل په قصدي ډول ترسره شوی وي نو کورنۍ یې درې حقونه لري...

د قصاص غوښتو اقدامات وکړي او هماغه کمزوری او بیوزله پلار ددې حق لري چې شتمن اومعتبر قاتل په قتل ورسوي، پلار دا حق هم لري چې د قاتل له وژلو څخه تیر او په مقابل کې یې پیسې واخلي.

په لومړۍ مرحله یو ماشوم د بلوغ تر وخته پورې کورنۍ که بیوزله او که شتمنه د هغه خوراک، پوښاک او نورو اړتیاو د پوره کولو مسولیت په غاړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دويمه مرحله کې بايد نور مسلمانان او بيت المال د هغه تکافل يا روزنه پــه غــاړه واخلي، که څه هم نور ښوونځي د يو متوفي بچيانو ته دا حق ورکــوي ترڅــو د خپلــو اړتياوو پوره کولو لپاره د پلار جايداد وپلوري.
خو اسلام ورته دا اجازه نه ورکوي، په اسلام کې د لازم ګڼل کيږي چــې د هغــه بــې روحه جسد ومينځي او په يوه پاکه تکه کې تاو او په بشپړ درناوي سره يې خاورو ته وسپاري.
د اسلامي قوانينو پر بنسټ انسانان ترمرګ وروسته هم حق لري چې د خپل ملکيت په اړه يې وصيت عملي شي، هيڅوک حق نلري چې د متوفي وصيت نامه کې بــدلون راولي، زياتوالی او کموالی پکې راولي، ځکه ستر څښتن تعالی د وصيت تغيروونکــی انسان دا ډول تهديدوي؛
هغه څوک چې د وفات شوي شخص وصيت ته بدلون ورکوي نو بايد له محکمــې او د دعوې له ثبوت وروسته پخپلې سزا ورسول شي.
انسان پخپل ژوند کې په کورنی، چاپيريال او ټولنې ځانګړي حقونه لري، اسلامي فقې په پوره ځيرتيا سره دا حقوق ځيړلي.
د مستحق شخص او ياهم څوک چې ددې حق مسئول وي داسې حکم کوي: پــه هــر وخت کې اسلام د عقل او استدلال په پام کې نيولوسره حق خپل مستحق ته سپارلی دی.
کله چې انسان نړۍ ته سترګې غړوي او لومړنۍ معنوي اړتيا يــې د مناســبو خــواړو، لباس او د ښکلي نوم ټاکل دي، دا نوم بايد پداسې ډول وي چې هرکله چــې د ده پــه وړاندې مخاطب واقع شي نو دی بايد ورسره د عزت او غــرور احســاس وکــړي نــه د حقارت او شرم.
له همدې ځايه ده چې د اسلام سپيڅلي دين کورنۍ ته د خپــل ماشــوم لپــاره د يــو ښکلي نوم ټاکلو امر کوي او ددې کار لپاره يې مور پلار مامور کړي دي.
د ماشوم بل حق که څوی وي او يا لور د هغوی د پالنې او زده کړې وســايلو برابــرول دي. څو په سمه توګه زده کړه ترلاسه کړي، تر هغې کچې چې ماشوم وکولای شــي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې قرانکریم ولولي او په مانا یې هم ورسره پوه شي. لوستي(باسواده) مـور او پـلار مجبور دي چې خپلو ماشومانو دا حقوق ټول په سمه توګه ادا کړي.

که چېرې مسلمانو کورنیو د قرانکریم دا امر په سمه توګه پرځای کړای وی نـونن بـه هیڅ یو مسلمان نالوستی (بیسواده) نه وه پاتې شوی او ټول به د زده کړې خاونـدان شوي وو.

ځکه هر ماشوم پلار لري، او هر پلار مکلف دی چې په سمه توګه د خپلـو ماشـومان روزنه او پالنه وکړي، د یتیمانو د زده کړې مسولیت د نورو په غاړه اچـول شـویدی، پدې سره د مسلمانانو د غفلت ګناه نباید په غیرعادلانه او ناځوانه توګـه د اسـلام او فقې په غاړه واچول شي.

څرګند حق چې بچیان یې په پلار لري هغه د بچیانو د واده مسئله ده چې بلوغیت ته د رسیدو سره سم یې باید ورته چمتوالی ونیسي، چې دا خدایي امر په هیڅ ډول لـه نورو انسانانو پټ ندی

البته ددې حق پرځای کول د انسانانو د ژوند له اقتصاد او نورو حالتونو سره مستقیماً تړلی دی.

په همدې ډول ماشوم په کورنۍ داحق هم لري، چې له ده څخه په سمه توګه سـاتنه وکړي او د روزنې برخې ته یې خورا زیاته پاملرنه وکړي، خو د اسلام سـپیڅلي دیـن پدې برخه کې د میندو د فطري او طبیعي مینې په پام کې نیولو سره دومره ټینګار نه دی کړی.

البته دا پر بچیانو ده چې پر مور د خپل حق په مقابل کـې پخپـل وار سـره د هغـې درناوی وکړي له کومه ځایه چې ددې درناوي نشتون د بچیانو له لوري شـتون لـري اسلام د موضوع پدې بنې ډېر ټینګار کړیدی.

پر هیواد او ټولنه د انسان حق دا دی چې په لومړي ګام کې د هغـه د مـال، ژونـد او عزت ساتنه وکړي، اسلام پدې ډول مواردو کې د پکاروړنې ځینې قواعد او لاروښونې په لاندې ډول وړاندې کړي...

اسلام د ځینو مواردو پر ته لکه له جسمې او انساني کرامت څخه باندې ربړونـه هـیڅ وخت خپل قانوني حد کې نه دی ګنلی، پدې مانا که یو څوک بل کس ووژنـي تـوپیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکوي، چې مقتول څومره کوچنی او کمزوری دی د مقتول اولیاء دا حق لري چې په لومړي ګام کې له حکومت څخه د قصاص غوښتنه وکړي او د ثبوت په صورت قاتل د مقتول په غچ کې په قتل ورسوي.

اسلام د خپلو دښمنانو د دا ادعا برعکس قصاص د يوې ټولنې د بقا لپاره مهمې او ضروري وسيلې په توګه ګڼلی دی، او په هغه کې هيڅ ډول شخصي انګيزې شتون نه دي نغښتې.

پدې مانا که قاتل د قتل په جرم وژل کيږي نو په راتلونکي کې به هيڅوک ددې جرئت او کوښښ ونکړي چې په قصدي ډول بل شخص ووژني.

که چيرې يو څوک د بل چا مال پټوي(غلا کوي) نو د غلا په اندازه متناسبآ د د غله ښلور ګوتې يا لاس پرې کيږي.

که چيرې په لويه لار يوه کوچنۍ غلا هم وشي نو د غله دا عمل(کړنه) بغاوت ګڼل کيږي، او شديده جزا بايد ورته ورکړل شي.

که څوک په غير اسلامي توګه د جماع په عمل لاس پورې کړي نو اسلامي قوانينو ورته له درو څخه پيل بيا تر سنګسارولو پورې حد ټاکلی دی، پدې موده کې قوانين پداسې شديد ډول پلي کيږي چې د ناموس حيثيت يې په سمه توګه وساتل شي او څوک بيا ددې جرئت ونکړي چې د يو مسلمان په ناموس تيری وکړي.

او يا زنا کارې ښځې مجبوره نشي چې حرامي بچيان وزيږوي، بايد له زيږيدو وروسته يې ووژني او د قتل په عمل لاس پورې او د ګناه مرتکبې شي او يا حراميان بچيان په يوه سپيڅلې ټولنه کې د خپلې ددې بې عزتۍ او بې حيثتۍ په بدل کې په لويو ورانکارو اوجنايت کارانو بدل کړي.

دغه راز ددې امکانات شته چې له هلکانو سره چې وغواړي که ونه غواړي لواطت وشي، نو وروسته په دوی کې د سترې يا اوغم احساس وده کوي، او بالاخره همدا هلکان په ټولنه کې په سترو جنايت کارانو، ظالمانو او انسان وژونکو افرادو باندې بدلېږي.

ددې ټولنيزو خطرناکو عواقبو د مخنيوي لپاره د اسلام سپيڅلي دين د زناکارو ښځو او هغه نارينه چې لواطت کوي سخته او شديده سزا ټاکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو غربي ټولنې چې په هغو لواطت او زنا د ورځيني ژوند يو عادي عمل ګڼل کيـږي، ددې ډول سزاګانو مخالف او د بشر حقوقو خلاف يې بولي او په بد نوم يې يادوي. خو له دې ډول عملونو څخه د ايډز ناروغۍ پيدايښت د اسلام سترې فلسفې د اسـلامې عقايدو دښمنانو لپاره هم ثابته کړې ده. اسلام د انسان ژوند، ملکيت او حيثيـت تـه خورا درناوی لري او ساتنه يې چې په هره بيه وي کوي، تيری که د يو زمـري، ليـوه، پړانګ او ياهم انسان له خوا هم وي يو ناوړه عمل دی او په کلکه بايد مخنيوی وشي.
هر تيری کوونکی چې له هره خوا وي بايد له خپل جرم سره متناسبه سزا ووينې، څو تيری او تيری کوونکی دواړه له مينځه يوړل شي. د نورو دينونـو پيـروان او فکـري ښوونځي چې تراوسه د اسلامي اقداماتو چې سرچينه يې الهي اوامر دي، بې خبره او عاجز پاتې دي د هغو ترسره کولو په وړاندې مخالفت څرګندوي او په وړانـدې يـې د خپلو نيوکو غږ پورته کوي.
اسلام وايي: که د انساني حقوقو لس تيري کوونکو ته جزا ورکړل شي، نو په زرګوونو خلک به د غلا، جنايت او په ځان، مال او ناموس له تيري څخه په امن کې شي. په دې صورت کې به خلک له ويرې پرته خپل کارونه په سمه توګه ترسره کړي او هغه څوک چې د نورو په حقوقو د تيري او غلا اراده لري کيدای شي دا کسان د خپل عمل د سزا د ويرې له کبله له خپلې ارادې تير او دا کار ترسره نه کړي او ټولو هغو کارونو تـه بـه مخه کړي چې د ټولنې لپاره ګټور او د افرادو په خوښه وي.
ايا دا واقعيت نه دی چې د جنايت کارانو او تيري کوونکو افـرادو شـميره د ټـولنې د نيکو او سمو افرادو په پرتله ټيټه ده؟
ايا دا واقعيت نه دی چې د اسلامي قوانينو په عملي کولـو سـره د تيـري کوونکـو او جنايت کارانو د تيري او جنايت مخنيوی سبب ګرځي؟
ايا د اسلامي جنايي قوانينو په پلي کولو سره به د يوې ټـولنې وګـړي داسـې فکـر ونکړي چې اسلام د مظلومانو او نيکو خلکو ملاتړی دی نه د ظالمانو او تيری کوونکو؟
ايا دابه ضروري وي هغه اشخاص چې د ټولنې په وړاندې مخالفت څرګندوي او ورسره جنګيږي او د نورو د ازادۍ خنډ ګرځي، د هغوی د پرمختګ مخنيوی کـوي ورتــه د انسان نوم ورکړو او دوی ته دې د بشر حقوق ورکړل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا دا لازمه ده چې جنایت کاران، قاتلان، غله، تیری کوونکي په لنډه توګه د انسانیت دښمنان له ټولنې څخه هیله ولري چې حقوق ورته ورکړل شي.
ایا د جنایت کارانو او تیري کوونکو په وړاندې سل سلنه د اسلامي قوانینو پلي کولـو مخالفانو د خلکو ژوند، ملکیت او ناموس په ته په درناوي قایل دي؟
ایا هغوی د جنایت د مخنیوي په موخه د اسلامي احکامو په پرتله له ځان سره غـوره لارې چارې لرئ؟
څنګه چې د هغوی د حل قانوني لارې د دیارلسو پیړیو لپاره د ازمایښت لپاره وړاندې شوي خو تراوسه لانه دې بريالي شوي چې غلا او جنایت له مينځه یوسي، خو هغـوی برعکس په هر وخت کې د جنایت په کمي او کیفي کې مرسته کړې ده.
په پوره باور سره هغه څوک چې غواړي د امن او سولې په فضا کې ژونـد وکــړي، او د نورو د تیري لاندې رانشي او د همدې غوښتنو لپاره اسلامي قوانین یوازینۍ وســیله بولي او له اسلام څخه به د داسې قوانینو په وړاندې کولو کې راضي او خوښ اوسي.
بله موضوع چې دلته د بحث وړ ګڼل کیږي د عقیدې ازادۍ ده پدې مــورد کــې هــم اسلامي اصول په عقل او منطقي استدلال ټینګ دي پدې مانا چې انسانان لــه ازادۍ څخه ناوړه ګټه پورته نه کړي نو اسلام هغوی ازاد ګڼلي دي، د عقیدې په څرګنــدولو کې د ازادۍ څلور احتماله موجود دي.
۱ ــ انسان ازاد دی چې یو عقید مطالعه ، درک او انتخاب کړي؛
۲ ــ انسان د هر ډول عقیدې په لرلو کې ازاد دی؛
۳ ــ انسان ازاد دی چې خپله عقیده وساتي او دوام ورته ورکړي؛
۴ ــ انسان ازاد ده چې خپله څرګنده او نورو ته وښايي؛
د لومړۍ مادې(انسان ازاد دی چې یوه عقیده مطالعه، درک او انتخاب کړي) پــه اړه باید ووایو چې ددې قاعدې منځپانګه له استدلال څخه مســتقله ده او پــه اســلامي سرچینو کې د هغه مخالف په نوم څه موجود نه دي، قرانکریم پدې برخه کې ځینــې لارښوونې کړي او ستر څښتن تعالی وايي:
زما هغه عبادت کوونکي ته بشارت ورکړئ، چې ټولو بیانیو ته غوږ ږدي او لــه هغــوی څخه يې غوره ټاکي او د عملي کولو لپاره يې هڅې او کوښښونه پیلوي، پدې ســره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ مرحلې د عقيدې ترلاسه کولو سره انسان له ځان غولونې څخه لاس اخلـي او غواړي ځان پورې ټولې اړوندې چارې وپېژني.
دا هيله لري او غواړي چې پخپل ژوند کې نيکمرغي او سعادت ترلاسه کړي د خپلـو ګتو د ساتلو په اړه فکر او د هغوی د لا زياتوالي لپاره کوښښ کوي.
اسلام سپيڅلی دين څوک نه مجبوروي چې په ګوډ او ړوند ډول کـوم عمـل ترسـره کړي، له خپلو ټولو ژمنو تير او يوازې د اسلامي سرچينو او اسنادو پيروي وکړي. بلکې اسلام ورته په ښکاره توګه ددې اجازه ورکوي چې هرې بيانيې ته غوږ ونيسي او هـر موضوع يې چې د خوښې وړ وي ورته رسيده ګي وکړي (ځان ورته ورسوي) هغه بايد د اسلامي موضوعاتو له اوريدو وروسته خپل عقل او استدلال پکار واچوي وروسته هر هغه څه يې چې عقل او ذکاوت غوره کړل وټاکي او پکاروړنه يې پيل کړي.
وروسته انسان له دې پړاو څخه تيريږي او پخپله د عقيدې ازادۍ مني.
اسلام د حق او باطل، سم او ناسمو کړنو د مکافاتو او مجازاتو پـه اړه خپـل نظريـات وړاندې کړي دي، که چيرې پخپله عقيده د کومې اشتباه مرتکب شوی وي نو خپلـه عقيده دې بياځلي نوې او اسلام دې قبول کړي.
قرانکريم د کلکو اسلامي عقايدو د بيخبينا په توګه وايي:
١ـ دا قرانکريم ستاسو لپاره د يوې يادونې په توګه رالېږل شوی ترڅو د هـر چـاچې خوښه وي له لارې يې څښتن تعالی ته نږدې شي.(19:73)
٢ ـ قرانکريم د ستر څښتن تعالی له لويو نښو او اياتونو څخه شميرل کيـږي او ددې لپاره نازل شوی چې خلک وويروي، هر يو له تاسو چې غواړي نيکمرغه ژونـد ولـري بايد د قرانکريم احکام عملي او هرڅوک چې غواړي برعکس بدمرغه ژوند ولـري نـو ددې احکامو نافرماني دې وکړي.
٣ ـ قرانکريم د هغو وګړو لپاره لارښود او زده کړه ده، چې غواړي دا مستقيمه لار په مخکې ونيسي. (81 ! 27 _28)
وګورئ چې ستر څښتن تعالی عالمان او ادميان چې د قرانکريم اوامر يې په پام کـې نيولي وي، د ژغورنې او لارښوونې لپاره يې د يوې وسـيلې پـه توګـه شـمېري خـو هيڅوک نه مجبوروي چې هرومرو پدې ايمان راوړي او اوامر يـې پرځـای کـړي. پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرځای کولو سره يې د خلکو اراده برسيره کوي او د يو خپلواک فاعل پــه څيــر يــې ازادوي چې هر څه يې زړه غواړي وکړي.
خو ددې يادونه ورته کيږي چې د خدايي عدالت پر بنسټ به د خپلو اعمــالو ځــواب وايئ.
نبوي احاديث هم د اسلام د ستر پيغمبر د اقوالو په پيروي کــې د انســانانو ژغورنــه تغښتې بولي، په هغوی کې هم د انسانانو په وړاندې له زور او جديت څخه کار نــه دی اخيستل شوی او انسانان يې ازاد پر ېښې دي.
دويم احتمال: انسان ازاد دی چې هر ډول عقيده ولري، پدې مانا هر کلــه کــه کــوم انسان د ځان لپاره عقيده ټاکي نو هيڅوک حق نلري چې د هغه عقيده تقبيح او پکې مداخله وکړي، او هغه عقيده چې د انسان په خوښه نه وي پرې په زوره تحميل شي.
د غير عادلانه افکارو تحميل بې ګتې پايلې له ځانه سره لري، پدې برخه کې هم ليدل کيږي چې اسلام د عقل او طبيعت د اصولو په چوکاټ کې پريکړه کوي او ټولنې ته يې وړاندې کوي.
د اسلام ستر پيغمبر تل د اسلام له دښمنانو سره ازاد بحــث کــړی دی او د قــوي او منطقي دلايلو په پايله کې يې هغوی ته قناعت ورکړې او هغوی هــم ورســره ايمــان راوړی او مسلمانان شويدي.
بله موضوع چې ددې بحث ترڅنګ لازمه ګڼل کيږي داده چې که څوک په ازادانــه او خپله خوښه دين وټاکي او ځان د هغوی د اصولو او مقرراتو په محدوده کې راولي نــو نبايد مجبور او مقيد وګڼل شي،
ځينې وخت يو هوښيار شخص پخپله اراده سطحي(سر سريزه) ازادي يــوې خواتــه کوي او ځان او ټولنې لپاره ګټورو قيدونو او محدوديتونو ته مخه کوي، دا داسې کيږي لکه چې يو شخص په يوه پراخ او ارته دښته کې له اوسيدو لاس واخلي او ځان د يــو بند ښار د څلور ديوالونو په مينځ کې ارامه احساس کړي، البته دغه امر هغه وخــت د منلو وړ دی چې هغه د ښاري ژوند زندان ته په يوه پراخه او هوســا دښــته غــوروالی ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا ډول کله چې څوک واده وکړي او نوی ژوند پیل کړي نــو زیــات ورســره زیــات قیدونو ته هم غاړه ږدي او مني يې خو له هغه ځایه چې دا قیدونه يې پخپله خوښــه منلي وي، نو هیڅوک دا حق نلري چې یاد شخص منع کړي او کوښښ وکړي چې هغه بېرته خپلې پخوانۍ ازادۍ ته راوګرځوي. پدې طريقه امکان لري چې پخپلــه اراده او خوښه بې دیني پریږدي او د ځان لپاره یو دین غوره کړي او خپله ازادي د دیــن لــه مقرراتو سره سمه مقیده کړي خو پدې سره چې ده پدې دین کې خپله ګټه لیدلې او دا عمل يې پخپلې ازادۍ ارادې سره ترسره کړی او هیڅا ددې کار لپاره مجبــورولای نشو. که چیرې هغه څوک مجبور کړي چې بیرته بې دینه شي نو پــدې ســره د هغــه ازادۍ ته زیان رسوي او د عقیدې غوره کولو مخنیوی يې کوي.

دریم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده وساتي او دوام ورته ورکړي دا هغه څه دي چې په جبر او زور سره دمنلو وړ نه دي، په اسلام کې حکومت دا حق نلري چې د خلکو د عقیدو څارنه وکړي، یا د هغه چاسره چې بیلابیلې عقیدې لري په جګړه ایــز ډول خبرې اترې وکړي، هر څو چې مونږ پوه شو چې د انسان ځیني عقاید ناســم دي خو د مادي ګټو او دنیوي مقام لپاره هغه نه پریږدي او د انحرافي عقایدو ســره ســم عمل کوي نو هغه د خدای په وړاندې مسئول دی.

تر کومه وخته چې یاد شخص خپل انحرافي عقاید پټ ساتي او په غونډو او محفلونــو کې يې نه ښکاره کوي ترهغه پورې چې یوازې د خدای په وړاندې مسول دی نو هغــه یو پټ مرتد(کافر) دی ولې که هغه مختلفو یا ګڼ شمیر وګړو تــه ووایــي او ښــایي د څلورم احتمال سره عقیده مینځته راوړل کیږي.

څلورم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده را څرګنده کړي) د ډیرو توضــیحاتو اړمند یو د اسلامي احکامو سره سم د یوې عقیدې څرګندول هم جایز او هم نه دي.

له جایز څخه موخه داده چې په اسلامي سرچینو کې داسې شواهد نشته چې په هغه سره انسان مجبور کړای شي چې د اسلام خلاف عقیدې په څرګندولو کې خپله خوله وتړي، د خپلې وینا د دوام مخنیوی وکړي او ورسره ځان خواشینی کړي، کلــه چــې ویل کیږي د بیلابیلو عقاید څرګندول جایز دي نو پدې مانا نه ده چې اسلامي علما د بیلابیلو عقایدو په غوره کولو کې چپ او بې توپیره پاتې شي، ددې پرځای هغوی تــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لازمه ده چې د هغو نظريو او فکرونو د خپرولو په وړاندې پاڅون وکړي چې بدعت ګڼل کيږي، ځکه دغه امر د ديني لارښوونکو مکلفيت او دنده ده، علما او رهبران بايد د بدعت اميزو افکارو د له مينځه وړلواو ردولو لپاره تر هرڅه لومړی خپل منطقي او قوي دلايل پيدا او وړاندې کړي. څو د بدعت اميزه نظرياتو لرونکي افراد په قانع کوونکو دلايلوسره مجبور کړي چې خپل افکار او نظريات بيرته له ځان سره واخلي او ترشا يې کيږدي.

که چيرې دا ډول افراد منطقي دلايل هم ونه مني نو اسلامي علما مجبور دي چې د انحرافي عقايدو د خپريدو د مخنيوي لپاره له خپلو وروستنيو وړتياوو ګټه واخلي او پخپلو تکتيکونو او لارو کې بدلون راولي او له بلې لارې ګټه واخلي.

له کومه ځايه چې اسلام هم داسې امر نه دی کړی چې په ازاده توګه خپل انحرافي افکار خپاره کړي او پدې صورت کې له خپلې شته ازادۍ ناوړه ګټه پورته کوي او د خپلو انحرافي ناوړه عقايدو تخم د ځوانانو، نوي ځوانانو او ماشومانو په پاکو زړونو کې وکري(کښت) او په پايله کې يې اسلامي ټولنه د کفرګرايي او عقلاني ابتذال په لور بوځي، لکه څرنګه چې دغه عمل په افغانستان کې د کمونستانو په ازاد پرېښودو سره په ثبوت ورسېده.

ددې باوجود اسلام داسې امر نه دی کړی چې هر وخت چې مستبدين، ظالمان او اسلامي رهبرانو ته له غايب نظر وګوري او يا هم اسلامي رهبران د بې دينه عناصرو په وړاندې د مبارزې په لاره کې خپله زړروتيا او قرباني له ځانه ونه ښايي او ځان بې تفاوته وګڼي، هغوی د څښتن تعالی له لوري راليږل شوي استازي په ګمراهۍ کې ساتلي او خپل انحرافي عقايد پرې په زوره تحميلوي هغوی کله کله اسلامي علما په ښکاره توګه د مبارزې لپاره غواړي او نامالومه هيله مندی يې القاح کړې چې ګواکې ددې قدرت مدافع دښمن چپ کړي.

هغوی د اسلامي علماو په شهادت رسولو، بندي کولو، ربړولو باندې هم بريالي شوي دي، د اسلام دښمنانو هر وخت ددې شيطانت اميزې لارې څخه ګټه اخيستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیلګې په توګه کله چې امام حسین د اسلامي رهبرانو د اعمالو یا د اموي اسلامي خلافت په وړاندې پاځون وکړ او ترهغه یې مقاومت وکړ چې د ځان، بچیانو او پلویانو د کورنیو مونثو غړو لاندې کیدو باندې تمام شو.
که مونږ نن وګورو چې خلک د بتانو، غواګانو او اور عبادت کوي ډېرې سترې لارې یې په پام کې نیولي او یا هم په نشه یې توکو اخته دي، د ظالمانو او مستبدینو تر ولکې لاندې دي او د نژادي او تبعیضونو مفکورې یې د خپلو اعمالو د لارښونې په توګه منلي، دا ټول ددې لپاره دي چې په پیل کې یوه ناپوه فرد دا ډول باطل فکرونه ښکاره او په بیلابیلو ډولونو ترویج کړي.
هغوی یه سفسطه یي(ناسمو) نظریو سره د ساده مسلمانانو ماغزه مینځلي او دیته یې مجبور کړي چې د هغوی فاسدې عقیدې د حقیقي او واقعي عقیدو په توګه ومني، ځکه په هغه ځای کې کوم دیني عالم یا مبلغ وجود نلري، او که وي هم نو د خپل مسولیت د ادا کولو جرئت نه کوي او نه غواړي ترڅو ځان په خطر کې واچوی.
د هغوی فکرونه په تدریجي ډول بدلیږي او د ناپوهه وګړو په ذهنونو کې د وحو په توګه ځای نیسي. پورتني واقیعت ته په پام سره دا ثابتیږي چې د پیغمبرانو بعثت او د اسماني کتابونو نزول د خدایتعالی لوی رحمت او نعمت دی.
پدې کتابونو کې د نیکو افرادو ترڅنګ ظالمانو او انسان وژونکو ته هم د نیکې لارې لارښوونه شوېده او ورسره د بدعت امیزه فکرونو د خپرولو مخنیوی هم شوی دی.
اسلامي او انساني مشورې حکم کوي چې د شیطاني فکرونو، جنایت کارانو او د انسان دښمنانو د له مینځه وړلو لپاره دې په کلکه او نه سترې کیدونکې مبارزه لاس پورې شي.
دغه راز مرتدین چپ نه دي ناست، د اسلام ضد فکرونه او پخپلې کاذبې ادعا سره د ډیموکراتیکي ازادۍ پلوي کوي او ددې پلوۍ په پلمه د ټولو فکرونو اونظرونو ته درناوی کوي څو چې د اسلام او مسلمانانو ریښتني عقاید سوري او له مینځه یې یوسي.
خو مسلمانانو ته لکه څنګه چې وایي په عین حق قایل نه دي او په ناځوانه توګه د هغوی فکرونه او عقیدو باندې ریشخند وهي، دا ډول ملحدین باید په دار وځړول شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅو له نورو مسلمانانو لار ورکه نه کړي او عقیدې یې ور خرابې نکـړې او اسـلام او مسلمانانو ته د یوې نانځکې په سترګه ونه ګوري.

که چیرې د پیغمبرانو په راس کې ریښتنیو مسلمانانو بند، کړاو، وهل ټکول او په دار ځړول نه وای زغملی نو د فرعونیانو لمسیانو او جابر مشرانو به تر نن پورې پر بشریت خپلې مشرۍ

(حکمروایۍ) ته دوام ورکړی وای. د ازادۍ او عدالت پراخه لمن به یې له ځمکې څخه ټوله کړې وه، که چیرې د افغانستان مسلمانانو لـه کمونسـتانو سـره چـې د دیـن، معنویاتو، اخلاقو او انسانیت دښمنانو لاس او ګریوان شـوي نـه وای، وهــل ټکــول او رنځونه یې نه وای زغملي نو نن به د نړۍ پراخه برخــه د شــوروي اســتبدادي او بــې خدایه نظام حاکم وو.

ددې لپاره چې زمونږ دا بحث لا په زړه پورې شي هغه په اسلامي هیوادونو کې د غیر مسلمان اتباعو د حقوقو راګرځول او ساتنه ده.

تر هغه وخته چې غیرمسلمان د مسلمان په وړاندې په جګړه لاس پورې نه کړي، نـو حق لري چې د نورو مسلمانانو په څیر ژوند وکړي او له ټولو سیاسي، اجتماعي حقوقو څخه په مساوي توګه ګټه پورته کړي.

هغوی ازاد دي چې خپل مذهبي مراسم پخپله خوښه ترسره کړي ولو که د اسـلامي احکامو سره مختلف هم وي، لکه د جمعې پرته په نورو ورځو کې رخصتي، په کلیسـا او حجرو کې د مذهبي مراسمو ترسره کول او ځینې نور مذهبي مراسم لکــه: دینــي شعار، شرابخوري، قماربازي او خنزیر د غوښې خوړل هم د دوی لــه لــوري ترســره کیږي.

دغه راز دوی ترهغه پورې ددې مراسمو د ترســره کولــو اجــازه لــري ترڅــو چــې د مسلمانانو اعمال، ازادۍ او عقیدې کمزورې نکړي، د فقهې له نظره هر عمــل چــې د مسلمانانو د ازادۍ او عقایدو د فاسدیدو لامل ګرځي اجازه نشته څو په ښکاره توګــه ترسره شي.

په غرب کې د بشر حقوقو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بده مرغه د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ص او راشـدینو خلفـاوو لـه وفـات وروسته د خلافت په مقام کې د خپلسرو افرادو په زیاتوالي سره د افرادو حقوق ورځ تر بلې تر پښو لاندې شول.

اسلامي احکامو مکلفیتونو تر خپلې کچې هم لا زیاته پراختیا وموندده، څنګـه چـې اسلام ورځ تربلې خپل ماهیت د لاسه ورکاوو یو لامل یې هم د لرغونو پاچاهانو لارو او طریقو ته میلان او ګرایش پیداکول وو، او د ددې تمایل له کبلـه معنـوي او اخلاقـي ملوحظات په تدریجي ډول د مادي ملحوظاتو او نفساني غوښتنو تر اغیز لاندې راغلي وو.

د اموي او عباسي خلافتونو د مدعیاتو په اعمالو کې د دې منفي تمایل لـه پیداکیـدو سره سره بیاهم اسلامي تیورۍ د اسلامي تمدن او علمي لارو څخه خپله د نفوذ لار د غرب په لور وغځوله، او په پایله کې یې غربیان هم د ناپوهۍ له درانه خـوب څخـه را ویښ کړل، او د مسلمانانو څخه د ترلاسه کړیو نظریو او فکرونو له لارې پخپلو مذهبي او رسانس اصلاحاتو لاس پورې کړ، د فکرونو او علومو په زیږیدو او د رسانس له پښو غورځیدو سره د انساني حقوقو د مکلفیتونو ترڅنګ د هغوی ارزښت او اهمیت لا هم پورته شو.

د فرانسې د لوی (کبیر) انقلاب، دیکتاتورۍ او استبدادي نظامونو له مینځه لاړل، پـه همدې سره د چاپ ماشین رامینځته او د رسانس د پوهانو اثارو چاپ او بیا پېژنـدنې ته وړاندې شول ترڅو یوځل بیا چاپ شي او د ټولنې د ډیری افرادو ګټو ته پـه کتـو سره یو ټولنیز نظام رامینځته شو.

له یوې خوا په غرب کې په نړیواله کچه د کورنیو جګړو رامینځته کیدل او له بلې خوا د ساینس او ټکنالوژۍ پرمختګ، د معنـوي انګیـزو نـزول ددې سـبب شـول چـې بشرحقوقو ته پاملرنه زیاته او ارزښت یې ډیر شو.

بشر حقوق زمونږ د ورځیني ژوند یوه مهمه او حیاتي موضوع خو حساسـه او جګـړه زیږوونکې هم ده، په غرب په ځانګړې توګه په امریکا متحده ایالاتو کې د بشرحقوقو تش په نامه شعار دی او د عمل په ډګر کې یې هیڅ شی نه تر سترګو کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرکال د ملل متحد او غړو هیوادونه له لوري د بشر حقوقو د نړیوالې ورځ نمانځنه هم په همدې (شعاري) ډول کیږي، ځکه نه امریکا او نه نور غړي هیوادونه غواړي څو پـه سمه او عادلانه توگه ددې ورځ نمانځنه وکړي، که چېرې داسې نه واى نـو نـن بـه د هیوادونو په داخل او نړیواله کچـه هـر ډول تبعـیض شـتون نـه درلـود، نـن ورځ د بشرحقوقو اړوند فکرونه په عملي ډول هیڅ شتون نه لري، البته د بشر حقـوق هغـه وخت د عمل جامه اغوستلای شي کله چې نه یوازې د بشر حقوقو اعلامیـه بلکــې د هغه د هر اړخیز تامین لپاره نه یوازې د ملل متحد پـه منشـور بلکـې د ټولـو غـړو هیوادونو په اساسي قوانینو کې داخل او قانوني صبغه ورته ورکړل شي.
په ملل متحد او غړو هیوادونو کې باید د بشرحقوقو د فکرونو د عملي کولو لپاره نـه یوازې جلا قوانین بلکې ددې قوانینو د عملي کولو لپاره باید بیلــې اداري رامینځتــه شي.
دغه له یوې خوا د ملل متحد په چوکاټ په ځانگړې توگه د هاگ محکمې ترڅنــگ د قوانینو جوړولو او پلي کولـو لپـاره ځــانگړې اداري او لـه بلــې خـوا د متخلفــانو او سرغړونکو لپاره د لازمو سزاگانو قوانین جوړول او پلي کول هم رامینځه او په چټکـو فعالیتونو لاس پورې شي. ترڅو له دې لارې د تبعیض هغه ناوړه شرایط له مینځــه لاړ شي چې نن په نړیواله کچه حکفرما یا حاکم دي او تر ټولـو یــې وروســته پــاتې پـه ځانگړې توگه اسلامي هیوادونه قرباني دي.
دا امر تر هغه امکان نلري چې د ملل متحد منشور له متن څخه چې پینځوو ځواکمنو غړو ته چې د ملل متحد په امنیت شورا کې د ویټو حق ورکړی له مینځه یوړل نشي، که چیرې د ملل متحد د منشور له تندي څخه دا ټاپه لیرې نشي نو په هر سیمه کــې به د ملل متحد ټول اقدامات د پینځه وو غړو هیوادونو په گټه او د نورو په زیان وي.
بیلگه: که چېرې د ویټو حق لرونکی کوم هیواد د بشرحقوقو د قوانینـو خـلاف کـوم عمل ترسره کړي او دا موضوع د امنیت په شورا کې مطرح شي، نو دا هیواد به له خپل حق(ویټو) څخه په گټې اخیستنې سره یاده موضوع او پرې بحـث کـول د نـورو پــه وړاندې بې ارزښته وبولي او له مینځه به یې یوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د ملل متحد ټول اقدامات د هغو هیوادونو په ګټه دي چې د ویټو حق لري او یا د دوی دوستان وي او د هغو هیوادونو پر خلاف وي چـې د ویټـو حـق لرونکـو هیوادونو تر لاس لاندې او یا یې هم نوکران وي.

دا ټکی باید په پام کې ونیسو چې د بشرحقوقو ملاتړ په اصل کې معنـوي او اخلاقـي ماهیت لري، انسان څرنګه کولای شي چې له هغو غربي هیوادونو څخـه چـې مـاده پرستي، او مادیات ګرایي یې د ټولو وګړو په ذهنونوپه ځانګړې توګه په سرمایه دارې طبقې باندې مسلط وي د یوې اخلاقي او معنوي موضوع د ملاتړ هیله وکړي او طبعآ د سرمایه دارې طبقې ګټې ددې امر مخنیوی کوي

همدا د مادیات ګرایي خوځښتونو چټکتیا ده، چې ترمینځ یې ټولنیز اخلاق او اړیکې ورځ تر بلې د ترینګلتیا او کمزورتیا په لور درومي، ټولنیز ژوند یې په جهنمـي هغـه بدل شوی دی، یوازینی وسیله چې ددغې بدمرغی درمل جوړیـدای شـي هغـه لـه کموالي او بحران څخه د معنویات ژغورل دي هغه د معنوي کلتـور بیـا را ژونـدي او پیاوړي کول دي.

طبعآ نظرونو د دین اصولو ته ساه وربښلی شي ځکه همدا معنویات دي چـې ډیـری دنیوي نظامونه پرې ټینګ دي.

معاصر انسانان د هغوی د حقوقو له مینځه تلل له تهدید څخه ژغوري او لـه تعصـب پرته د دین اصول ته مخ راړول او دین د یو بشپړ اسماني دین په توګه د مسایلو پـه حلولو کې خورا مرسته کوي.

د بشر حقوقو اســلامي نسخه:

ټول دینونه که هغه اسماني او که غیر اسماني د نړی د خلکـو لپـاره د بشـرحقوقو د ساتنې په برخه کې یوه غوره او ارزښتناکه ډالی ده.

 د اسلام سپڅلي دین اهمیت پدې کې نغښتی چې نه یوازې وروستنی اسماني دیـن دی خو د نورو دینونو برعکس اساسي قانون یانې قرانکریم ډېر ژر پداسې لیکلي ډول رامینځته شو چې په ټول ژوند کې پکې بدلون راوستل ناشوني دي، د تغیر ورکوونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انحصارګرانو او د لاس وهونکو له ماهرانو په خپل امن ساتل شوی او د بدلون توان يې د نړۍ په يو فرد کې هم نشته.

اسلام له شپږمې ميلادي پيړۍ راهيسې د بشرحقوقو د ملاتړ او د انســاني موقــف د لوړوالي په موخه بشپړ اخلاقي قوانين رامينځته کړيدي، پــه بشــرحقوقو بانــدې پــه بشپړې پوهيدا سره انسان کولای شي چې اسلامي نظرياتو ته د قران او سنت له لارې نوښت وروبښي.

د قرانکريم د ارزښت اړوند خدای ج فرمايلی دي

دا هغه کتاب دی چې اياتونه يې په قاطع او پرکنده ډول راغلي دي(11 ! 1).

درواغو ته په هغه کې (قرانکريم) ځای ندی ورکړل شوی.(41 : 42).

صحت يې په ټوله ايز ډول جوړ او ټينګ دی (69 : 51).

ددې کتاب (قرانکريم) هره هينداره د هغه څه لارښوونه کوي چې د ټولو مســلمانانو لاسرسی ورته ممکن دی. (17 : 1) .

دا هغه کتاب دی چې ما پر تا نازل کړی ای محمده څو چې په وسيله يې ته انسانان د پروردګار په اجازه د روښانتيا او خدای تعالی لوري ته راوبلې (14 : 1).

پدې ترتيب قرانکريم او سنت (حديث) او د حضرت محمد ص سيرت د بشر حقوقــو په اړه ډېر مالومات وړاندې کړېدي، دغه اسلامي سرچينې د بشرحقوقو او نورو اړوندو موضوعاتو په اړه په پوره تفصيل سره مالومات وړاندې کړي دي او لاندې موضــوعات په بر کې نيسي.

الف ـ عمومي اساسي حقوق: عبارت دي د نارينه او ښځينه حقوق، د ماشومانوحقوق، د لويانو حقوق، د ناروغانو، تېيانو، مظلومانو، د شتمنو او بيوزلو حقوق ټول هغه حقوق دي چې د خدای ج له لوري انسانانو ته ببښل شوي دي.

پدې حقوقو کې د ژوند کولو، د ژوند د بوختياوو، غمځپلــو تــه د درنــاوي، د ازادۍ او راکړې ورکړې، له ابتدايي وسايلو د ګټې اخيستنې او د انسانانو د برابروالي حقوق هم شامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چې څښتن تعالی پخپل کتاب کې پدې اړه فرمايلي: ای انسانانو! تاسو هر یو مې له یوې مور او پلار څخه پيداکړي ياست او ددې لپاره مې په بيلابيلــو قومونــو وويشلي چې يو بل وپيژنئ.

ب ـ د اسلامي هيواد د اتباعو حقوق: د يو اسلامي هيواد بشــري حقــوق د اساســي حقوقو ترڅنګ، د ملکيت او ژوند ساتنې ازادی، د انساني کرامت، د شخصي ازادی او د امنيت او د ژوند خصوصي حرمت ساتنې حق، د بيان حق، د ظالم په وړاندې د ژوند حق، د ااتحاديو جوړولو، د عقيدې او ازادی حقوق دي.

پدې اړه قرانکريم وايي: په دې دين کې د زور عقيده وجــود نلــري لکــه د، مــذهبي عقايدو ملاتړ حق، د قانون په وړاندې د برابری حــق، لــه ابتــدايي اړتيــاوو څخــه د برخمنتيا حق او د اسې نور ټول هغه څه دي چې په اسلام سپيڅلی دين کې انسانانو ته ورکړل شوي دي.

په اسلامي هيوادونو کې هيڅوک ددې حق نلري چې يو څوک د يو کار ترســره کولــو لپاره مجبور کړي. لکه په ځينو اسلامي هيوادونو کې حکومتي چارواکي ښځينه دېته مجبوروي چې اسلامي حجاب په پام کې ونه نيسي، يا نارينه مجبوروي چې له يــوې څخه له زياتو ښځو سره واده ونکړي حتا که دغه امر له نورو ښځو ســره د نامشــروع اړيکو ټينګولو سبب هم وګرځي.

په دواړو حالتونو کې بايد اتباع دا حق ولري چې د چارواکو له اوامرو او قوانينو څخــه سرغړونه وکړي.

ج ـ د دښمنانو حقوق: اسلام په بشپړې ځيرتيا سره قوانين او مقررات جوړکړي چې په لازمي ډول ترې د اخلاقي اصولو په توګه کار واخيستل شي، څو د دښمنانو حقوق د هغوی کړنو ته په نه پاملرنې سره په پام کې ونيول شي البته دا حقوق د محاربانو او غيرمحاربانو دښمنانو ترمينځ توپير کوي پداسې حال کې چې غير محارب دښــمنان لکه: لويان، ناروغې ښځې او ماشومان بايد ونه ځورول شي.

د محاربو دښمنانو حقوق لکه: د ټپيانو ساتنه، په اور باندې نــه ځورونــه، لــه جګــړې وروسته دهغوی نه وژل او د هغوی د شتمنيو درناوی دی چې بايد په سمه توګه په پام کې ونيول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ـ اسلام د ښځو په حقوقو ډېر ټينګار کوي، څښتن تعالی پــه قرانکــريم کــې يــوه سيپاره د ښځو د حقوقو لپاره وقف کړېده او تفصيل سره يې بيــان کړيــدي. د لــوړو حقايقو چوکاټ بشري حقوق څرګندوي، چې څوارلس سوه کاله وړاندې د اسلام دين له لوري ټاکل شويدي په راتلونکو توضيحاتو کې به وليدل شي چې د لاسته راوړنو او ټکنالوژۍ نړۍ لا تراوسه پدې نه ده توانېدلې چې عدالت، بشردوستانه قــوانين چــې اسلام څوارلس سوه کاله پخوا رامينځته کړي بشريت ته وړاندې کړي.

اســلام د بشر حقوقو د مسايلو د حل لارې په توګه:

بشر حقوق د انسانانو د يو هيومنيزم (انسان دوســتي) احســاس ضــامن دی، اســلام څوارلس سوه کاله وړاندې د انسانانو د اجتماعي ژوند مسايل دهيومنيزم پــه بنســټ رامينځته او ټينګ کړل، البته له هغه وخته چې مسلمانانو په ځانګړې توګه د هغــوی مشرانو سمه شرعي لار پرېښوده او د نفساني او شيطاني وسوسې په رڼا کې انحرافي لارې ته واوښتل نو د وګړو اجتماعي حقوق يې هم له ابهامــاتو او نيمګړتيــاوو ســره مخامخ کړل.

د بشر حقوقو، اسلامي ټولنه ناليدلې (ناديده) ونيوله چې د څښتن تعالی لــه لــوري د وحو په شکل نازله شوې وه، د ديــرارک چــې يــو ايټــالوي علــم دوســته انســان وو کوښښونه د بشرحقوقو په بيا پيژندنه کې لومړني ټکان وو.

ديرارک د بشرحقوقو خوځښتونو ته ستر قدرت او ځواک ورکــړ، دا عاقبــت الامــر د ايټاليا له پولو څخه واوښت او په ټوله اروپا کې يې پراخوالی وموند په زړه پوری ټکــی دادی چې هيومنيزم د اروپا د رسانس دورې د پرمختګ جوړښت دی د بشر حقوقو د را ژوندي کولو په برخه کې بله هڅه چې په تاريخ کې ثبــت شــوې هغــه د اتبــاعو د حقوقو خپرول وو، دا د انساني ډلو له خپرونکو څخه ده چې د فرانسې انقلاب د اصولو يوه ضروري برخه وه.

دغه اعلاميه چې په کال 1789 کې د 117مادو په لرلو سره د فرانسې ملي اســامبلې لــه لوري تصويب شوه او په 1791 کال په فرانسه کې د اساسي قانون د سريزې پــه توګــه ګټه پورته کړای شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم په لومړيو کې فکر کېده چې پدې اعلاميه کې دا اصول نغښتي چې په نړيواله کچه ترې ګټه واخيستل شي خوله کومه ځايه چې جوړونکي يې د متوسطې طبقې څخه وو نو په همدې سره يې د متوسطې طبقې اهدافو ته هم انعکاس ورکاوو.
هغوی غوښتل چې ددې اعلاميې له لارې د منصبونو او اداري موقفونو ترلاسه کولو لپاره ځانته لاره هواره کړي، د بشر حقوقو د فورمولبندی په برخه کې دريمه هڅه او کوښښ او د هغې پايلې(د بشر حقوقو نړيواله اعلامئيه) د دويمې نړيوالې جګړې له پای ته رسيدو وروسته وې، چې په هغه کې انساني بشريت بې مثاله استثمار خورا ظلمونه او غمونه وزغمل خو دغه اعلاميه د لنډې مودې لپاره د هغوی د ټپونو پټې وګرځېدله.
ځاني او مالي زيانونه د دريمې نړۍ په هيوادونو په ځانګړې توګه افغانستان، کشمير او بوسنيا کې په چټکې سره دوام لري، دغه نړيواله وثيقه په بشرحقوقو کې د تخطۍ او د ملل متحد چلوونکو ځان غوښتنه مهمه دا چې د هغوی د خپلو محدوديتونو او کموالي د مخنيوي لپاره بې خاصيته او بې ګټې ثابته شوې ده.
پاتې دې نه وي چې ددې اعلامئې د ټولو زيانونو لاملونه؛ په اهدافو کې د همغږۍ نشتون، د انحرافاتو او ناکاميو پلي کوونکو او د بيا غوښتونکې محکمې قوې نشتون وو.
دا اعلاميه د څلورو کالو په موده کې پدې ونه توانيده چې له نابرابرۍ څخه رامينځته شوې ستونزې حل او له مينځه يوسي. په هغه ډول چې دوی د کاغذ پرمخ د بشر افرادو د زياتو حقوقو تضمين کوي خو له بده مرغه د ملل متحد سازمان ډيری غړو هيوادونو په يو نه يو ډول په بيلابيلو اندازو د هغه مقررات له مينځه يوړل او د کارونې مواد او اصول يې خراب کړل خو په ډير استثنايي ډول دې تخطي کوونکو ته نه يوازې سزا ورنکړل شوه بلکې له خپلو دندو څخه هم ګوښه نه شول او پخپلو ځايونو يې خپلې کړنې ترسره کولې.
پدې ډول حالاتو کې ددې اړتيا ليدل کيږي چې دا اعلاميه بيا په چټکه توګه تر نظر لاندې ونيول شي او د نوي کولو په برخه کې يې نه يوازې غربي نظرونه چې تل په مادي ملحوظاتو بلکې ترڅنګ يې بايد اسلامي اصول چې د بيخبينا(زيربينا) ډيری برخه يې اخلاقي نظرونه او معنويات جوړوي هم په پام کې ونيول شي او ګټه ترې پورته کړل شي، څو د دواړو لورو د نظرونو له جوړښت څخه يو متوازنه اساسنامه رامينځته شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشرحقوقو موجوده حال ته په پـاملرنې سـره اوس د دې وخـت رارسـېدلی چـې اسلامي هیوادونه ورځیني واقعیتونــه درک او د بشـر حقـوق د اسـلامي شـریعت د احکامو یوه مهمه برخه وګڼي او پدې تمه ونه اوسي چې غرب یا شرق دوی پدې لاره روان کړیدي ددې لپاره چې پدې برخه کې د مسلمانان د بریالیتوب توفیق پیداکړي نو باید د اسلامي احکامو په عملي کولو سره یو رسانس چې په ټوله ایزه توګه حقـوق او په ځانګړې توګه بشرحقوقو کړي په ټوله ایزه توګه رامینځته شي.
البته له دې اقداماتو څخه باید وړاندې د اسلامي حقوقو تیوری په عملي ډول جوړه او تنظیم شي څو د ترسره کولو او عملي کولو لپاره یې لار اسانه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی
په اسلام کې د بشرحقوقو عمومي تيوري

پدې څپرکي کې د بشر حقوقو په اسلامي مقولې او هغه لار چې اسلام پدې برخه کې وړاندې کړې بحث کوو ترڅو د هر حــق او اړونــد قــوانين د توضــيح کولــو لــه لارې دعمومي تيوري او عملي برخې ترمينځ توپير روښانه شي.

په اسلامي فقه، ديني پاليسۍ او اسلامي ديني علومو کې د بشرحقوقو برخې تــه پــه کاملآ ځانګړې توګه پاملرنه نه ده شوې، ددې امر سبب دا دی چې دين او مذهب لــه حق سره د فقهې له مخې چلند کړی څو د دين هيئت د خلکو په ژوند کې په عملــي توګه چې ددين اساسي موخه ده عملي بڼه خپله کــړي، د حقوقــو د ويشــلو دينــي چوکاټ د اصول په کتاب کې عمدتآ حقوق، د ټاکلو او دندې قضاوت په بر کې نيسي، د ازادۍ، حقوقو او دندې قضاوت ټول هغه بحثونــه دي چــې مکلفيتونــه توضــيح او بيانوي اساسي هدف ته د رسيدو لپاره د ازادۍ د حقوقو د عمومي قوانينــو شــيندلي فصلونه د يو علمي نظم په چوکاټ کې راټول او وروسته په بســتيزو قوانينــو کــې د بشرحقوقو اړوند نظر وړاندې شوی دی.

ددغې موضوع ځينې برخې په لاندې توګه تر بحث لاندې نيسو..

1 - په اساسي قوانينو يا نظامونو کې د بشر حقوقو پرمختګ

له دې بحث څخه موخه د بشرحقوقو د پرمختګ تاريخ، توضيح او څرنګوالی وړاندې کول نه دي بلکې پرځای يې هــدف دادی چــې د هغــه د وحــې ســبب، ارزونــه يــا ځانګړتياوې د اسلامي تصور په رڼا کې څه وو؟.

الف ــ د لرغوني روم پرمهال به ويل کيدل چې بايد د دولت ارادې تــه ټــول انســانان تسليم وي، که څه هم دين له دولت څخه جلا شوی خو پــه انســاني کرامــت بانــدې تېنګار او خالقي مراعات پخپل حال پاتې. چې دا کرامت يې وربښلی دی، په پايله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبيعي حقوقو مقوله د نويو شرايطو له بطن څخه وزيږيد طبيعي حقوقو د افرادو په حقوقو او د دوى په توان د استبداد په وړاندې په درېدو ټينګــار كــاوو د وروســتنى مقولې په ودې سره د حقوقو مذهبي اساس د هېرېدو په لوښي كې كېښودل شو او له انسان څخه دفاع د خالق د قانون په توګه پيل شوېده، داسې فكر كېده چــې فــرد د هغو طبيعي حقوقو لرونكى دى چې په پيل كې د تنظيمولو لپاره وړاندې شــوى دى او دا حقوق د مغزو په ملګرتيا سره كشف كيږي د افرادو دا حقوق عبارت دي له د ژوند، ازادۍ او مالكيت حق.

فرد د ټولنيزې پروسې له لارې پخپل فردي اصالت باندې ټينګار كوي ترڅو په ټولنه كې خپل ژوند تضمين كړي، ځكه د خپل فرديت له بركته خپل اړوند حقوق نورو ته نه پريښودل كيږي، ددې لپاره چې دا حقوق خپل پيداينښت ته دوام وركــړاى شــي نــو دولت يې د ساتنې دنده پرغاړه لري.

ب ــ د اجتماعي ترون مقولې په اجتماعي ژوند كې خپله لاره پرانېســتله، د همــدې مقولې په رڼا كې وه چې د خپلو هغو عمومي ازاديو يوه برخه يې پريښــوده چــې پــه طبيعي ژوند كې ورڅخه برخمن وو.

ددې امر هدف د يوه غوره قدرت جوړول وو چې د هغوى سازماندهي او ساتنه وكړي، د ځينو ازاديو د پريښودو علت هم له دې څخه ويره بلل شوې وه.

كه چېرې دولت د مداخلې كولو توان ونلري نو كيداى شي پدې سره خپل موجوديت هم له لاسه وركړي، او په پايله كې به د خپل هوكړه شوي يا منل شوي صــلاحيت لــه اصل څخه تخطي وكړي.

د همدې پرمختګونو په رڼا كې وو، چې د بشرحقوقو لومړنى كنوانسيون رامينځته شو. په 1215 كال په انګستان كې د ازادۍ ستر فرمان، په 1688 كال كې د حقوقو منشــور، په 1776 كال د امريكې په متحده ايالاتو كې د ازادۍ اعلاميه، د فرانسې د بشرحقوقو اعلاميه او د فرانسې له انقلاب وروسته د اساسي قانون مينځته راتګ.

اوس دا څرګنده ده چې د ازادۍ او بشرحقوقو په بحثونو كې فردګرايي ســتره ونــډه لري.لكه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ ــ بشر حقوقو او ازادۍ دوه طبيعي شيان دي او نورو ته نه پرېښودل کيږي، خو ممکن انسان يې د عملي کولو لپاره مجبور کړای شي.
۲ ــ دا حقوق او ازادۍ چې له کومه ځايه امکان لري له بنديز پرته يا په غيرسازمان يافته شکل عملی کيږي.
۳ ــ دا حقوق مهمې مثبتې او منفی بنې لري، د بيلګې په توګه: دولت مکلف دی چې د هغوی د عملی کولو په برخه کې د افرادو مخنيوی وکړي او ترڅنګ يې بايد پکې پخپله هم کومه غلطی ونکړي، خو په عين مهال له دولت څخه افراد دا غوښتنه هم نه کوي چې دا حقوقو ورته وړاندې کړي همدا ډول افراد ددې حق نلري چې دولت دوی ته د خدمت کولو لپاره مجبور کړي.
پر همدې بنسټ دا مکلفيت په دولت اچول شوی چې په کوم کار کې تشبث ونکړي خو دولت هم مکلف نه دی چې پخپله څه وړاندې کړي.
۴ ــ دا حقوق فردي يانې په افرادو پورې اړه لري او دولت سره اړيکه نلري ځکه په ټولو افرادو پورې اړوند دي نه په يوې ځانګړې ډلې پورې.
ج ــ په اروپا کې د صنعت پيدايښت او د هغه د کار وړ توکو سره اجتماعي ډېموکراسی پيدا شوه او په همدې سره په پايله کې بشر حقوقو په لومړي کتار کې ځای ونيوو.
په ۱۸۴۸ کال په فرانسي کې داساسي قانون او اروپا کې د نورو اساسي قوانينو انفاذ له دولت سره د اوسيدونکو د ملاتړ، ساتنې او روزنې لپاره ښکاره شول.
د ــ د لومړۍ او دويمې نړيوالې جګړې ترمينځ واټن کې د پرمختګ څرک ولګېد د اروپا په ځينو اساسي قوانينو کې د سوسياليستي نظريو بوی هم احساس شو د لومړي ځل لپاره د کار، اجتماعي بيمې، د اتحاديو جوړونه او د کورنيو حقوق رامينځته شول، په همدې ترتيب د دولت د مداخلې اصل چې له فردګرايي سره مخالف وو تشبث شو، ډېر وخت لاتېر نه وو چې شوروي اتحاد په بشپړ ډول پر سوسياليستي نظام واوښت او د دولت مداخلې دوام او ټينګښت پيداکړ.
هـــ ــ له دويمې نړيوالې جګړې وروسته ډېر اساسي قوانين د شوروي اتحاد د طريقې په څېر پيل او په ختيځو اروپايي هيوادونو کې نافذ شول. ددې په زياتوالي سره ډېری افريقايي هيوادونو د خپلواکۍ د ترلاسه کولو وروسته داسې اساسي قوانين نافذ کړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د بشرحقوقو نړیواله اعلامیې ته پکې ځای ورکړل شــوی وو، د غربــي اروپــايي هیوادونو اساسي قانون موضوع هم همدا ډول وه. ددې پــه زیــاتوالي ســره ډیــری د قراردادتي نړیوالو اسنادو کنوانسینونه راتلونکي سره سم صادر شول.

د بشر حقوقو نړیواله اعلامیه: (12 اکتوبر 1948).

د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال تړون: (16 دسمبر 1966).

د بشرحقوقو لپاره اروپايي تړون:(12 اپریل 1950).

د فرهنگي، سیاسي او اقتصادي حقوقو تړون: (16 دسمبر 1966).

دا مرحله د راتلونکو ځانگړتیاوو لرونکې ده:

۱ ـ د محدودیت په برخه کې د د دولت لپاره د ازادۍ او بشرحقوق د حقوقو او ازادۍ د انسجام د تامین په موخه رامینځ شوي دی.

۲ ـ د بشرحقوقو له فردگرایې څخه د جامعه گرایې په لور وده وکړه، د حقوقو په بــل ډول.

بیلگه: د کورنیو، ملي، سیمه ایز او نور حقوق د یوې پیاوړې ډلــې لــه لــورې ســمون موندلای او تامینولای شي، دغه حقوق د بني ادم لپاره د خدمت کولو په توگه چې یو عمده هدف دی گڼلی شو.

له دې وروسته چې بل پرمختنگ د گډون (شراکت) په برخه کې رامینځته شو هغــه د حقوقو عملي کول وو. **لکه:** د ډله ایزعبادت او د اتحادیې اواحزابو جوړونې حق دي.

۳ ـ بشرحقوق د منفي بڼې څخه د مثبت کېدو په لور درومي پدې مانا چې د اقتصــاد او ټولنیزو حقوقو په دولت باندې مثبت مکلفیتونه تحمیلــوي، د دولــت لــه عمــومي چارواکو څخه غوښتل کیږي چې سمې چوپړتیاوې لکه: عامه روغتیا، ټوله ایزه بیمه، زده کړه او روزنه د افرادو لپاره ترسره کړي، پدې توگه دولت ځان مجبور بولي چې د ټولنې اقتصادي حالت په رسمیت وپېژني.

دولت د لاندې وسایلو څخه د یوه په وسیله لاسوهنه (مداخله) کوي

۱ ـ د مداخلې عادي وسیله څنگه چې په لودیځو اروپــايي هیوادونــو کــې پکــاروړل کیږي، قانوني انفاذ او وده وه چې د ټولنې د بیوزلې طبقې د گټو ضمانت یې کاوو او له دې سره یې پر اقتصاد باندې د خلکو تسلط ته غاړه ایښودله. پــه اقتصــاد بانــدې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو تسلط دوی ته د داسې حکومتونو د ټاکلو حق ورکوي چې په اجتماعي عقايدو باندې باور ولري، دغه راز پدې برخه کې چې هره ګډوډي را پيښيږي نو کېداى شــي چې هغه پارلماني بڼه (شکل) ولري.
۲ ــ له کومه ځايه چې د مداخلې عادي وسايلو خپله د تاثير قوه د لاسه ورکړې وه، نو د واک پر ګدی قدرت د بدلون لپاره له انقلاب پرته بلــه لاره نــه وه موجــوده دا ډول ګډوډي د هغو افرادو زړونه ګرموي چې له ټولنيزو بدلونونو سره مينه او علاقه لري، په عمومي توګه نوی حاکم حکومت به يوازې په هغو بدلونونو بسنه ونکړي چې د عــادي مداخلې له لارې ترلاسه شوي دي، ددې پرځای کوښښونه کيــږي ترڅــو اجتمــاعي مناسباتو(اړيکو) ته د سوسياليستي افکارو يا زور له لارې بدلون ورکړي.
په ډيرو هڅو او کوښښونو سره ټولنه د فرګرايي له نظام څخه اشتراکيت، ظلم او پــه بې رحمانه وژنو باندې واوښته او بېلګې يې هم کولای شو شــوروي اتحــاد، چــين او ختيځو اروپايي هيوادونه وبولو.
مهم ټکی چې دلته يې بايد يادونه وشي هغه دادی چې دواړه ډوله عادي او انقلابي له هغه ناپييلي خاصيت څخه سترګې پټوي چې د فردګرايي نظام د دولت حاکم نظام ته د تشبثي نظام خطاب کوي دواړه ډوله په اقتصادي چارو او د مالکيت په حقوقو کــې مداخله کوي.
په کومه ټولنه کې چې سياسي ازادی موجوده نه وي او اقتصاد يې چې د ټولنې ډيری وګړي کارګر وي له خورا بيوزلتوب سره لاس او ګريوان او د يوې واحدې ډلې تر تسلط يا لاس لاندې وي.
ايا کورنی ازادي به دهغه چا لپاره مانا ولري چې د ژوند کولو زمينه هم ورته نــه وي برابره؟
ايا زده کړه به د هغه چا لپاره مانا ولري چې د ترلاسه کولو توان يې نلري او لګښتونه يې نشي پوره کولای؟
په همدې سره سوسياليستي افکارو دا ثابتوله چې د ټولنې سازمان د دولت دنده ده.
د نظريو دا وروستنی لاره د ګڼ شمېر ارزښتونو لکه: ديــن، کــورنی، د قراردادونــو او خصوصي مالکيت ساتنه کوي په عين وخت کې دولت ته اجــازه ورکــوي چــې هغــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهدافو ته د رسيدو لپاره په لږه کچه مداخله وکړي، د اقتصاد په برخــه کــې رهبــري شوی اقتصاد ټاکي ځکه دا عمل د کلي اقتصاد د انحصار په پرتله له ځان سره ډيــرې ستونزې او لوړې ژورې نلري.

۳ ــ د دريمې نړۍ ډيری هيوادونه د اسلامي هيوادونو په ګډون لــه دويمــې نړيــوالې جګړې خپلې خپلواکۍ ترلاسه کړې، او د هغوی يوه غــوره والــی د عصــري اساســي قانون انفاذ وو، چې د بشرحقوقو عناصر هم پکې وو، خو سياسي، اجتماعي، اقتصادي او فرهنګي ګډوډيو يوازې د هغوی په ليکلو سره په اساسي قوانينو کې اثبــات نشــي موندلای او بايد له هغو ريښتينو اصلاحاتو وړاندې وروسته زده کړه، روزنه او تبليغات په ټولو سيمو، برخو او مرحلو کې ترسره شي.

وـ کله چې په سنتي نظامونو په ځانګړې توګه انګلستان، فرانســه او امريکــا کــې د بشرحقوق اعلان شول نو دېته يې تر ډېره پاملرنه وکړه چې دې ډول حقوقو ته بايــد درناوی وشي او حتی په کلاسيکو بڼو کې د هغوی تضمين او ساتنه وکړي.

دغه تضمين بيلابيلې لارې او بڼې خپلې کړي. خو ټــول د بشــرحقوقو د قوانينــو پــه حاکميت نه بلکې په نورو قوانينو باندې ټينګ ولاړ وو. له کومه ځايه چې دغه حقــوق په قوانينو کې ليکل شوي وو نو ډير فشارونه يې نلرل او کوم تقنني ارزښت يې هم نه درلود نو پېژندل او ارزښت يې په خلکو باندې په اجباري ډول شول.

د اساسي قوانينو ځينې حقوقپوهان دليل راوړي چې دا حقوق د عامه قوانينو په څېر ارزښت نلري همدا ډول هغو افرادو چې د هغوی اجباري ارزښت يې پېژندلای وو نــو هغه يې د اساسي قانون په پرتله ډېر لوړ ګڼل ځينې يې بيا له اساسي قوانينــو ســره برابر بولي.

په پايله کې هغوی د حقوق پوهانو په وړاندې اساسي قوانين له جبر پرته بل شی نــه ګڼي، ځينې يې بيا د همسطحه عامه قوانينو په نوم يادوي پدې ترتيــب پکاروړنــه او پاملرنه يې په دولت نه بلکې په عادي حقوق پوهانو او اساسي قوانينو اجباري دي.

د امريکې په متحده ايالاتو کې دوه مقولې (طبيعي قــانون او اجتمــاعي قــرارداد) د منشور او خپلواکۍ په اعلاميه کې زيات شول څو د عادي عرفي قوانينــو ســمه مانــا افاده کړي بنآ عرفي حقوق پوهان مجبور دي چې د هغوی پيروي وکړي، قضايه قــوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له مقننې او اجرائې قوې څخه جلا ده د قوانینو د یوې برخې د قانونین مسـئوله ده.

پارلمان یا ولسي جرګه د عامه افکارو په نسبت دې حقوقو ته زیان نشي رسولی ځکه ولسي جرګه یا پارلمان دېته اړ دی چې خپل د قانون جوړونې صـلاحیت د ژونـد پـه اړدوړ په ځینو دودونو کې چې د تقنني ارزښت یا اقتصادي او اجتماعي لارښـود لـه رایه ورکوونکو څخه ترلاسه کوي، په همدې ترتیب په هغو لارو کې چې د بشرحقوق تضمیني څېره خپله کړې په لاندې ډول دي...

۱ ــ د مقننې، اجرائې او قضایه قوې بیلوالی ترڅو د هغوی قدرت مالوم او وپلټل شي.

۲ ــ له تقنني پلوه څارنې ترهغه وخته پورې تضـمین کیـږي ترڅـو چـې قـوانین د اساسي قانون په چوکاټ کې ځای لري.

۳ ــ حقوقي څارنه باید ترهغه وخته تضمین ، چې ټولې سازماني او فردي پرېکـړې د اساسي او نورو قوانینو په چوکاټ کې ترسره شي.

۴ ــ پارلماني استازیتوب چې په بشرحقوقو کې تخصص یا وړتیا لري؛

۵ــ په مستقیم ډېموکراتیک نظام کې د پوښتنو او لیکونو له لارې د وګړو مسـتقیمه څارنه؛

۶ ــ د اطلاعاتي او تبلیغاتي وسایلو له لارې د ګوندونو په وسیله د وګړو غیر مستقیمه څارنه؛

۷ ــ د بشرحقوقو لپاره ځانګړې محکمه یې اطلاعات لکه: په استرابورک کې اروپـایي محکمه؛

ژ ــ حقوق عبارت دي له:

لومړی ــ سنتي حقوق او ازادۍ؛

دویم ــ نوي حقوق (اقتصادي او اجتماعي).

ــ سنتي حقوق او ازادۍ، قانوني صلاحیت او ازادۍ په بر کې نیسي...

۱ ــ په عمومي ډول برابروالی (مساوات) عبارت دی له:

الفــ د قانون په وړاندې برابروالی (مساوات).

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـ د عدليې قوې په وړاندې برابروالی؛

چ ــ په ټاکلو او چوپړتیاوو کې برابروالی؛

۲ــ په ټولنیزو مکلفیتونو کې برابروالی عبارت دی له...

الف ــ د مالیاتو په ورکولو کې برابروالی (مساوات).

ب ــ په عسکري چوپړتیاوو کې برابروالی؛

∏ــ سیاسي حقوق عبارت دي له...

الف ــ د ټاکلو یا ټاکل کیدو حق؛

ب ــ په ټولپوښتنې سره د نظرونو څرګندولو حق؛

IIIــ د فرد په مادي ګټو پورې اړوندې ازادۍ:

۱ــ شخصي ازادۍ؛

۲ــ د ملکیت یا مالکیت ازادۍ؛

۳ــ د شخّصي کوډ لرلو ازادۍ؛

۴ــ د کار سوداګرۍ او صنعت ازادۍ؛

VI ــ د فرد په معنوي ګټو پورې اړوندې ازاد...

۱ــ د دین او عبادت ازادۍ؛

۲ــ د فکر او سازماندهي ازادۍ؛

۳ــ د زده کړې او روزنې ازادۍ؛

VIــ نوي حقوق عبارت دي له:

۱ــ اقتصادي ازادۍ؛

۲اجتماعي ازادۍ؛

∏ــ اجتماعي حقوق په لاندې ډول دي...

۱ــ د کارکولو حق یانې د کسب او له کړاو پرته د استخدام د ټاکلو حق چې دا حــق د استراحت او ارامتیا حق په نوم هم یادیږي.

۲ــ د اجتماعي او روغتیا ساتنې حق چې عبارت دي له: اجتماعي او رغتیایي بیمــه، وړیا درملنه، د مور او ماشوم د ساتنې تضمین، د عمومي مصیبتونو د قربانیانو ساتنه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغو وګړو ساتنه چې د هيوا د ساتنې په جګــړه کــې يــې ونــډه اخيســتي وي او د شهيدانود کورنيو ساتنې حقوق دي.

۳ـ د زده کړې او روزنې حق عبارت دي له: په څوو مرحلو کې په وړيا توګه زده کړه، تر مالومې مرحل پورې د زده کړې جبري کول، د عرفاني چوپړتياوو په وړاندې کولــو سره لکه: کتابتون او په عمومي ډول د اطلاعاتي وسايلو د اختراعاتو او پلټنو هڅونې.

۴ـ په ټولنو اواتحاديې جوړونه کې د شموليت حق د اتحاديې ونډه داده چې د غړو په استازيتوب له اړوندې اداري سره خبرې وکړي.

VIIIـ اقتصادي حقوق عبارت دي له...

۱ـ د دولتي پروژو د مالکيت له پلوه د هغو دولتونو لپاره چې د فردګرايې پــه اصــولو ډډه لګوي) ملي اقتصاد ملاتړ او انحصارات منع کيږي همدا ډول د دولــت لپــاره يــو مکلفيت موجود وي، چې کافي کانونه د دولت د اتباعو د اړتياوو د پــوره کولــو لپــاره کشف او استخراج ګړي.

۲ـ له سوسياليستي له پلوه دولت د ټولو توليدي وســايلو څښــتن دی او خصوصــي مالکيت په کوچنيو کرنيزو ملکيتونو او صنعتي کسبونو بند وي(قيد)

۳ـ نشو کولای په نني قلمرو کې د بشرحقوقو ټولې لاسته راوړنې پــه بشــپړه توګــه وارزوو نو پر همدې اساس ځينو عناصرو ته يې په لاندې ډول اشاره کوو.

۱ـ کلاسيکي برابروالی يوازې قانوني او رسمي بڼه لري، له کومه ځايه چې ټول وګړي ورڅخه ګټه نشي اخيستلای او برابروالی يې عملاً د لاسرسي وړ ندی، د واقعيــت لــه پلوه برابروالی يوازې يو شعار دی ځکه که داسې نه وای نو په سويلي افريقا او متحده ايالاتو کې به نژادي تبعيض او په اروپا کې به د ښځو له حقوقو څخــه نــاوړه ګټــه نــه اخيستل کيده.

۳ـ له کلاسيکي پلوه رسمي ازادۍ کومه مثبته پايله نلري يــوازينی ارزښــت يــې د دولت د منفي ليدنې په مخينوي او له هغو څخه ناوړه ګټه نــه اخيســتل دي، يــوازې قدرت لرونکي وګړي کولای شي دا کار عملي کړي. دا ډول ازادۍ ددې سبب ګرځــي چې موجوده قوه نوره هم قوي او وګړي شتمن کړي. په پايله کې هغه دولتونه چې په فردګرايې ډډه لګوي خو سوسياليستي اواجتماعي مفکورې کاروي او ګټــه ورڅخــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخلي نو دا د نويو حقوقو اړوند نوي تصاميم او پريکړې رامينځته کوي دولت هم په خپله نوې څېره کې له بشرحقوقو سره منفي چلند يا سلوک کوي.
که څه دولت پدې مجبور دي چې د ترلاسه کولو لپاره يې پوره هڅې او کوښښونه وکړي خو دا يوازې يو سياسي مکلفيت دی.
بېلګه: فرد ددې توان لري چې دولت ديته مجبور کړي څو خپله روغتيا او د اجتماعي بيمې ساتنې دنده ترسره کړي، په همدې ډول فرد حق نلري چې د يوشي ترلاسه کولو په لاره کې چې اداره ورسره موافقه نه وي له دې اداري څخه استازيتوب وکړي، د بوديجې اړوند تصاميم چې رايه اچوونکي د ماليات تسليمولو ته مجبور وي د فرد له مسوليت څخه بهر دی دولت تر وروستنې کچې هڅه او کوښښ کوي چې د ډېرې ماليې له اخيستلو څخه لاس واخلي ځکه دا وېره چې ګواکې رايه اچوونکي به خواشيني او ستړي شي، سوسياليستي هيوادونه يوازې د مادي حقوقو څخه ساتنه کوي او له معنوي ازاديو اوحقوقو څخه مخ اړوي، دا امر ددولت او افرادو ترمينځ په اړيکو کې د ترينګلتيا سبب ګرځي، ځکه په افرادو کې دا احساس پيداکيږي چې هغوی د معنوي ازادۍ له ګټې اخيستنې څخه محروميږي.
پداسې حال کې چې هغه معنوي ازادۍ او حقوق کټ مټ د مادي ازادۍ په څېر ارزښتمن دي.
۴ ــ په تشه شعاري بڼه د بشرحقوق اعلان په خلکو هيڅ اغيز نلري، په همدې سره د هغوی لپاره قوانين رامينځته شول چې په ډاډ توګه يې تضمينوي.
بيلګه: کله چې قانون د يوې شخصي ازادۍ ځای په پآم کې نيسي نو د قانوني بند لپاره يې شرايط ټاکلي دي، يا کله چې قانون د خصوصي ژوند درناوی په پام کې نيسي نو د هغو د کورنيو او اشخاصو د پلټنې لپاره ځينې محدوديتونه رامينځته کوي.
۵ــ هغه حقوق او ازادي چې قوانينو او کنوانسينونو کې ځای پر ځای کړای شوي دي او پداسې توګه ورته ځای ورکړل شوی چې د قوانينو ټولې برخې په پام کې نيسي د حقوقو د پلي کولو د ارادې نشتون د هغوی د وراثت په علمي او عملي برخه کې بې توجه يې څرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلګه: علمي او عملي وراثت، د جنايي قانون اړوند ارونه يا اصـول چـې لـه نړيوالـو کنوانسيونو څخه کورنيو قوانينو ته اجازه ورکوي بايد په لاندې بڼه وي.
د قانونيت اصل، د مناسب قانون پلي کول، د انسانانو حقوق چې د جزا قانون له خـوا ملاتړ کيږي، د جزا ځانګړتياوې، له ځوانانو سره چلند، عادلانه محکمه، فرد بايـد پـه جرم سره يوځل محاکمه شي، د محکمې په اشتباه سره د تاوان ورکولو حق، له بندي سره قانوني چلند د سلوک کچه محدوديږي.
۶ـ د نړيوالو کنوانسيونو هوډ او اراده دا وه چې د بشرحقوقو په ملاتـړ سـره ورتـه نړيواله صبغه ورکړي خو د ملي حاکميت د اصل په پام کې نيولو سره په کورنيو چارو کې د بهرنيو هيوادونو د لاسوهنې مخنيوی او د داسې يوې نړيوالې وسـيلې کمېټـې چې د دولت له لوري د بشرحقوقو او بشري ازاديو اساسي ازادۍ تضمينوي.
دا ډول ملاتړ هيڅکله له برياليتوب سره نشي يوځای کيـدای، د بشـرحقوقو ملاتـړ اروپايي تړون په اوسني وخت کې تر ټولو پرمختللی کنوانسيون ګڼل کيږي، که څـه هم نه په دې ندي توانېدلي چې دا حق په يوې رسميت پېژندل شوې چـوکۍ بانـدې کينوي، چې قانوني اقدمات د بشرحقوقو تر ځانګړتياوو يا محکمې پورې تعقيب کړي، فرد کولای شي خپل شکايتونه د بشري حقوقو ځانګړې اروپايي کميټې ته وسـپاري ترڅو هغه شکايت محکمې ته وښايي.
د اروپايي هيوادونو د بهرنيو چارو وزيرانو اړوند کمېټه دې ډول قضيو او شکايتونو ته ځانګړې شوېده.
په ۱۹۵۹ او ۱۹۵۶ کلونو کې يوازې نهه قضيې محکمې ته راجـع شـوې دي خـو پـه ۱۹۵۵ــــ ۱۹۶۹ کلونو کې کمېټې ۳۸۰۰ قضې وپلټلې او په اړه يې قضاوت وشو چـې له ډلې څخه يې ۳۶۰۰ ونه منل شوې او يوازې پر ۲۰۰ قضيو باندې يې بحث وشو.
اروپايي کميټه د سنتي، اقتصادي او اجتماعي حقوقو په پرتله د بهر ازاديو څخـه پـه ډېر کمه کچه ملاتړ کوي. همدا ډول د دولت د حاکميت اصل چـې پـه اسـنادو کـې ترتيب شوی او دا د تړون په څېر پکـاروړل کيـږي او ددې تـاثيرات يـې پېچلـې او محدودې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2: په اســلام کې حقوق: حق په عربي ژبه او فقه ړکبهغه څه ته وايي چې په ديــن کې د څښتن تعالی له لوري انسان او د انسان له لورې ټولو خلکو ته ورکړل شوي وي.

حق څلور برخې لري

۱ـ له پيسو سره د پرتله کولو وړ، له ګټې سره د يو ثابت بدن پرتله لکه په يوه کرايي کور کې اوسېدل، يا د يو عمل څخه ځان ساتل، د خاوند له اجازې پرته کورته څــوک راوستل.

۲ـ هرڅوک حق لري که انسان وي که څښتن تعالی وي.

۳ـ ټول وګړي يو پر بل حق لري. (لکه د دندې ترسره کول).دا حقوق لکه: په ښځې د خاوند او په خاوند د ښځې د پيروي حق، په شتمنو وګړو د خلکو حق، د زادی حق.

۴ـ د حق قانونيت د مقننه قوې له خوا د تصويب په مانا سره دی، حق ددې ويشنو پر بنسټ توپير لري او له هماغې مخې ويشل کيدای شي.

الف ـ مجرد او مشخص حق

۱ـ مشخص حق هغه حق ته ويل کيــږي چــې يوځــای موجــود وي او خــارجي بنــه پيداکړای شي.

دغه حقوقعبارت دي له: له شيانوڅخه د ګټې اخيستنې ، د طلاق او د مجازاتو حق، د پلار له خوا د بچيانو ملاتړ او طبي حقوق لکه: د ژوند او برابری حق، له غير مالي پلوه د زيان جبران او د ا جبران بايد په پيسو وشي لکه: د مجازاتو اوطلاقو حق او يا امکان لري چې په پيسو جبران نشي.

۲ ـ مجرد حق هغه حق ته ويل کيږي چې په يو معين ځای کې موجود خو مشخص نه وي.

ډاکټر ابوسينا ددې حق اړوند خورا ډېر مثالونه وړاندې کړي دي لکه:

د غوښتنې حق، د تړون حق، د قسم حق، سياسي حقوق، پــه عامــه تصــدي کــې د کارحق، کلتوري حق لکه: د کتاب ليکلو او اختراع حق او داسې نور............

فقها دا مجرد حق د ملکيت په توګه ګڼي ځکه هغه په داسې شيانو محدودوي چــې د ترلاسه کولو وړ او د خلکو په وړاندې ارزښتمن وي په همدې سره امکــان لــري چــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجرد حقوق له مالي او غير مالي چې د زيان جبران يې نه وي شوی نو مړي ته يې نه وړل کيږي.

ب ـ قطعي او نسبي حقوق

قطعي حق په بشپړه توګه روښانه او څرګند دی، او سرچينې ته اړتيـا نلـري لکـه: د روژې په مبارکې مياشت کې روژه نيونې ورځې يا د يو محصول ارزښت.
۲ـ نسبي حقوق د روښانتيا او تشريح لپاره يوې سرچينې ته اړتيا لري او دا سرچينه يې د مثبتو او منفي قطبونو ترمينځ موجوده وي، لکه د يو ماشوم د پلار مناسبه دنده چې د هغوی د ډوډۍ او جامو پيداکولو وسيله ده.
يوه ميرمن بايد په ډيرې درناوي پريښودل شي (طلاق شي).
ای محمده! ښښه پرځای کړه، په خواخوږۍ سپارښتنه وکړه او له ناپوهانو مخ واړوه.
کفارت: لسو بيوزلو افرادو ته په اوسط ډول خواړه ورکول او اندازه يې دومره وي چې بيوزله پرې خپله ښځه او بچې تغذيه کړي.
ج: د خدای ج او بنده ګانو حق(حق الله او حق العبد):
حق الله د يوې ډلې د حق په مانا ده، ځينې ددې لپاره په حق الله نومول کيږي چې د درناوي وړ وګرځي ددې سربيره اشخاص هم موجود دي لکه:
نوي پيداشوي او ماشومان چې له خپلو حقوقو څخه ساتنه نشي کولای نـو لازمــه ده چې د هغوی حقوق د خدای د حق په نوم ملاتړشي.
فقها حقوق په څلور برخو ويشي
۱ـ د خدای ج لپاره مشخص حق؛
۲ـ د انسانانو لپاره مشخص حق؛
۳ـ دواړه حقوق يو له بل سره اړيکه لري خو د خدای حق غوره والی لري.
۴ـ دواړه حقوق يو له بل سره اړيکه لري خو د بنده حق غوره والی لـري لکــه: مجازات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم او څلورم ډولونه د حق الله او حق العبــد ګــډ جوړښــت دی چــې د دوه اړخیزه یا متقابل حق په نوم یادیږي.

د ژوند کولو حق، عقل، له شتمنۍ څخه ملاتــړ او لــه وېــرې څخــه روغتیــا او ازادي(پیسې اوملکیت) حق، له دې پلوه حق الله ددې امانتونو ســاتونکی دی پداسې حال کې چې حق العبد او حق الله د هماغو ګټو ساتنه کوي.

ددې دوه اړخیز حق په پلټلو کې باید هڅه وشي او دا مالوم شي چې د کوم یو غوره والی وړاندې او یا لومړیتوب لري.

که چیرې د خدای حق (حق الله) غوره وو انسانان حق نلري چــې تــرې نــاوړه ګټه پورته کړي دغه راز حق نلري چې پدې برخه کې خپله روغتیا او ژوند پــه خطر کې واچوي او یا خپلې پیسې بیځایه ولګوي.

له دې سره سم حقوق په دوه بڼو (شکل) دي

۱ــ د خدای غوره حق چې د حق الله په نوم یادیږي.

۲ــ د بنده غوره حق چې د حق العبد په نوم یادیږي. لکه فرض عبــادت(لمونځ او روژه).

ب ــ د ټولنې د ساتنې په مانا؛

ج ــ د هغو افرادو د حقوقو د ساتنې په مانا ده چې پخپله د خپلو حقوقو ساتنه نشي کولای؛

حنفي مذهبي حق الله په اته وو مقیدو برخو ویشي:

۱ــ د عبادت ځانګړي اعمال ـــ لمونځ، ذکات او حج هغه دندې دي چې دینــي احکامو د ټولنې لپاره ضروري ګڼلي دي.

۲ ــ ځانګړي مجازات لکه ـــ زنا، غلا او د الکولي مشروباتو څښل چې د ټولنې د ساتنې لپاره ترسره کیږي.

۳ــ محدود مجازات لکه ـــ له میراث څخه قاتل بې برخې کول، دا ددې لپــاره محدود دي چې قاتل ته مثبته جزا ورنه کړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ـ د هغو حقوقو لپاره چې د مجازاتو او عباداتو ترمینځ واقــع دي لکــه ـــــ کفاره یانې د غیرقصدي قتل د دیت ورکول یا په روژه خوړلــو یــا د قســم پــه ماتولو د دیت ورکول دي.
چې پدې سره په انسان کې د عبادت یو ډول احساس رامینځته کیــږي ځکــه هغه د خدای د اوامرو په توګه ګڼل کیږي او دا امر په ځای کیږي په عین وخت په هغوی کې یو ډول د د تقبیح احساس پیداکیږي، ځکه د هغــوی ارتکــاب د خدای تعالی له اوامرو څخه سرغړونه او ورسره سمه ګناه ګڼل کیږي.
۵ـ د عباداتو په ځینو اعمالو کې یو مرستندویه احســاس موجــود وي. لکــه د روژې خوړلو کفاره، دا هم یو ډول عبادت دی ځکه انسانان خدایتعال ته نږدې کوي او له نورو سره د مرستې مانا هم لري.
۶ـ هغه حکم چې د عبادت د اعمــالو احســاس پکــې وي لکــه عشــر چــې د مسلمانانو په کرنیزو ځمکو یو ډول مالیه وي.
۷ ـ ښکاره حق لکه د شتمنۍ پینځمه برخه یا هغه ګټور د اړتیا تــوکي چــې د ځمکې لاندې پیداکیږي چې د ټولو د هوساینې په لاره کې ولګول شي پداسې حال کې چې د پیداشوې خزانې ⅘ برخه د هغه د خاوند حق دی.
د خدای تعالی د حقوقو د پولو ټاکنه د حنفي مذهبو له لوري پدې بڼو عبــادت او مجازات په عین وخت کې د خدایتعالی او ټولنې د حقوقــو تــرمینځ د پولــو ټاکل هم دي، دغه راز د ټولنې حقوق بیلابیل او خورا پراخه بڼه لري او دا تــول باید په پام کې ونیول شي د ټولنې اړتیاوې باید تجدید نظر (بیا کتل) شي.
دا ډله حقوق په دوه برخو ویشل کیږي، او دې قراني ایت ته په پام سره چې:
(که چیرې تاسو د انسانانو ترمینځ پریکړه کوئ نو عادلانه پریکړه وکړئ)
دا ډله وایي د خلکو ترمینځ د پریکړې پر وخت حقوقو ته په دوه لانــدنیو ډلــو کې ځای ورکول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ دا چې حقوق د ټولو انسانانو لپاره وي نو نبايد ځانګړو خلکو ته په پام کې ونيول شي برعکس بايد دټول اړتياوې په پام کې ونيول شي دغه حقوق د خدايي مجازاتو او حقوقو په نوم ياديږي.

د بيلګې په توګه: پدې حقوقو کې د غلو، زناکوونکو او د وصيت او ملکيت په مسايلو کې د داوري مجازات شامل دي.

۲ ـ د انسان يا بشر حقوق د خصوصي حقوقو په نوم ياديږي. لکه خصوصي حق، ټول هغه انسانان چې دحق څخه برخمن دي کولای شي هغه ترلاسه يا هم ترې تير شي ياني دا ددې واک لري چې له خپلو حقوقو سره هر ډول معامله وغواړي کولای شي.

د بېلګې په توګه: ديت دا د وينې ارزښت هغه اندازه ده چې د يو چا کورنۍ ته ورکول کيږي چې د بل په ذريعه وژل شوی وي هغه څوک چې دا حق لري نو ددې صلاحيت هم لري چې دا اندازه قيمت ومني او يا هم پخپلې غوښتنې سره له دې حق څخه تير شي.

ددې حقوقو په زياتوالي سره ځيني شيان موجود دي لکه هغه مجازات چې ورسره حق الله او حق العبد رامينځته کيږي، له مجازاتو څخه يوه عمومي ګټه ترلاسه کيږي چې له يوې خوا د ژوند ساتنه کوي او له بلې خوا د قاتل په وړاندې د مقتول د کورنۍ غوسه او قهر له مينځه وړي دغه راز د خصوصي حقوقو په اړه نشو کولای دا ډول فکر وکړو چې ګواکې ټولنه پکې کوم حق نلري. برعکس پداسې حالاتو کې لکه: جګړه، بحران، ناروغۍ او سيلاب ځيلې هم له ځينو حقوقو څخه برخمن دي.

له دې سره سم د خصوصي حقوقو خاوند دا حق نلري چې هر ډول يې زړه وغواړي ګټه ترې پورته کړي.

په ريښتني توګه له دوه لارو څخه يو ټولنه عمومي حقوق لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ څه ډول چې څښتن تعالی د خصوصي حق لرونکي لپاره د هغه شخصي ګټې هم په پام کې نیولې دي په هماغه ډول یې د هغوی د ټولنې ګټو ته هم پاملرنه کړېده، پردې اساس خدای تعالی انسان ددې لپاره له بیځایه لګښتونو څخه منع کړی چې زیان یې ټولې ټولنې ته ونه رسیږي. ځکه دا پیسې څښتن تعالی نورو ته د ذکات او عشر لپاره ځانګړې کړي دي.

خدایتعالی پخپل کتاب کې فرمایلي دي:

ژباړه: شتمنۍ مو په ناسمه توګه مه کاروئ کومې پیسې چې خدایتعالی په واک درکړي هغه وساتئ، هغوی چې ورباندې سره او سپین زر پیري او د خدای په لاره کې یې نه لګوي نو هغوی ته به په راتلونکي کې یوه دردناک زیری ورکړل شي.

۲ـ د خصوصي حقوقو خاوند پداسې ډول باید له خپلو حقوقوڅخه ګټه واخلي او ورسره معامله وکړي چې نورو ته پکې زیان ونه رسیږي، او ټولنه هم دا حق لري چې داسې اشخاص چې ګټه اخیستنه یې ټولنې ته زیان اړوي منع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حق الله او حق العبد ځانګړتیاوې

حق الله ځانګړتیاوې:

۱ـ له هغه څخه ځوک انصراف او سترګې نشي پټولای؛
۲ـ ټوله مسلمانان په ځانګړې توګه د اسلامي فقهې عسکران او پیروان مجبور دي چې د ساتنه یې وکړي.
۳ـ امام ددې موکل دی چې عمومي مجازات تحمیل کړي.
۴ـ که د حق الله په وړاندې جرم یو ډول او په پرلپسې توګه وي نو مجازات هم باید مجرم ته په یو ډول ورکړل شي، خو که جرم په پرلپسې توګه او یو ډول نه وي نوباید ورته د هر جرم جلا سزا ورکړل شي.
۵ـ ددې حق مجازات وارثانو ته نه لیږدول کیږي پدې مانا که قاتل قتل وکړي نو نباید وارثان یې د جرم سزا وویني.
۶ـ ټول خدایي حقوق د بښلو وړ کیدای شي، ځکه چې له دې لوري خدای تعالی ته هیڅ زیان نشي رسیدلای.
یادونه: د حق العبد لپاره مجازات ممکن ځانګړي، جریمه یاهم د ضمانت په ډول وي.

د حق العبد ځانګړتیاووې

۱ـ کیدای شي په حق العبد کې انصراف رامینځته او ونه غوښتل شي.
۲ـ ددې حق مجازات پخپله د حق لرونکي له خوا ترسره کیږي بل شخص له هغه څخه د انصراف حق نلري.
۳ـ ددې حق مجازات وارثانوته لیږدول کیږي له دې خبرې څخه موخه داده چې د مقتول وارثان خپل د قاتل له وارثانو څخه غوښتلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ ـ په شتمنیو اوپورونو کې تاکل شوی حق

په شتمنۍ کې حق پدې مانا چې یو یې د داین او بل د مدیون په شکل نیول کیږي، په مالي پورونوکې شخصي حق، لکه: کرایي کور یا غیرمالي لکه: قضایي لمونځ دی. څوک چې مدیون دی باید دا حق په مطلق ډول سره ادا کړي.

مثلاً: د کور کرایه به هرومرو ورکوي، او قضا شوی لمونځ به په قضایي ډول ادا کوي یا ددې امکان هم شته چې په منفي ډول ادا شي لکه: د یوې ودانۍ د جوړول منځپانگه.

ددې حقوقو د ادا کولو ډول د مدیون د ذهني توان سره مناسب او حالت او ماهیت سره سم توپیر کوي.

دا دوه ډوله حقوق ځانته ځانگړي قوانین لري

۱ـ په پور(قرض) کې حق غوښتلو ته اړتیا نشته پداسې حال کې چې په شتمنیو کې حق غوښتلوته اړتیا نشته.

۲ـ کېدای شي په پورونو کې حق وځنډول شي او یا ورځخه صرف نظر راشي خو په شتمنۍ نه حق ځنډول کیدای شي اونه هم ترې تیریدل کیږي.

۳: کله چې د شتمنۍ خاوند مړ کیږي، نو حق پر شتمنۍ ساقطیږي(غورځول).

بیلگه: کله چې د یو کور خاوند یو قرار داد له مخې خپل کور پلوري نو که چیرې د کور سپارلو څخه وړاندې د کور خاوند مړ شي نود کور پلورنې قرارداد قانوناً فسخه کیږي خو دپور په حق کې د قرارداد اعتبار پخپل ځای پاتې کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـــ ـ قانوني او ديني حقوق
كه څه هم ديني حقوق له ديني احكامو سره سم څرګند او مالوميږي خو د قوانينو پر بنسټ نشي ثابيتديلای ، لکه لمونځ او حج، قانوني حق هم د ديني احكامو سره سـم مشخص شوي هم د قوانينو پر بنسټ ثابيتديلای شي.

په اسلام کې خپلواکي:

بنسټګرو ديني قضاوت د ترسره كوونكو د اعمالو په برخه کې كه دنـده او كـه ټاكنه د څښتن تعالی د كلام له مخې تعريف کړی دی.

الف: قضاوت د يو عمل د ترسره كولو يا برعكس نه كولو په مانا دی، فاعل د يو خپلواک انسان په توګه حق لري چې يوه عمل ترسره او ياپې له ترســره كولــو تير شي.

ب ـ ټوله ايز اصل دادی كه چيرې كوم روښآنه امر موجود نه وي پدې اړه چـې انسان ازاد دی ترڅو يو عمل ترسره کړي يا برعكس ونكړي، كه كوم ايت يا هم امر نه وي موجود نو جرم ورسره هم نه شته او نه هم سزا موجوديدلای شي.

څښتن تعالی فرمايي: ترڅو چې زه پيغمبر درونه ليږم نو مجازات بـه مـو هـم نكړم په اساسي اصولو کې دا اصل موجود دی.

نود ايت يا امر څخه وړاندې د فاعل د اعمالو په وړاندې هيڅ ډول قضاوت نشي ترسره كيدای دغه راز (د شيانو او اعمالو سرچينه ازادي ګڼـل كيــږي) دا دوه اصول پدې مانا دي، وړاندې له دې چې كوم عمل ته جرم وويل شــي بايــد يــو ايت يا امر هغه په روښانه ډول سره منع کړي.

د ـ د خپلواكی په اړه د دين نظريه څښتن تعالی ته راجع كيږي.

چې د يو عمل د كولو يا هم نه كولو په برخه وركړل شــوی وي، چــې ددې ډول اجازه ويونكی وي ممكن داسې يو عمل نه سپيڅلی او نــه هــم د منلــو وړ وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پردې بنسټ که خدايتعالی اجازه نه وې ورکړي نو د يو عمــل د ترســره کولــو لپاره ازادي نشته ياپه بل ډول نور دهغه عمل د ترسره کول د فاعل لــه لــوري منع دی.

د ازادو اعمالو ډولونه

۱ــ امام غزالي خپل ځان ته په پاملرنې ســره د اعمــالو کلمــه پــه درې برخــو ويشي:

الف: د سرچينې په پلټلو سره د منبت يا نه منبت لپاره د خدايتعالی له لوري کوم تقنيني او مشخص امر وجود نلري.

ب ــ دين انسان ته د يو عمل ترسره کولو يا هم نه کولــو د ټــاکلو حــق نــه دی ورکړی.

ج ــ دين د ټاکلو يا نه ټاکلو په برخه کې څه ندي ويلي خو دا نښانې وجود لري چې د يو عمل ترسره کول يا نه کول يو ډول دي چې فاعــل يــې بايــد پــه اړه تصميم ونيسي.

له دې سره سم امام غزالي ازاد عمل په دوه برخو ويشي.

دين د يو عمل د ترسره کولو يا برعکس واک فاعل ته ورکړی، دين د يو عمــل کولو يا نه کولو په اړه روښانه حکم نه دی صادر کړی.

۲ــ د يو دليل په توګه چې د يو عمل ترســره کولــو پــه برخــه کــې پوښــتنه رامينځته کيږي:

السهتي (عالم) ازاد عمل په دريو برخو ويشلی دی:

۱ــ د عمل د مخنيوي لپاره دليل؛

۲ــ د عمل ترسره کولو لپاره دليل؛

۳ــ د يو عمل ترسره کولو يا نه کولو څخه وړاندې دليل وجود نلري او ترســره کوونکی يې په ترسره کولو کې ازاد وي، پدې مانا چې خدايتعالی نه هغه ته امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې ترسره يې کړي او نه د برعکس لپاره بلکې هغه يې ازاد پـرې ايښـي دی او کولای شي پخپله خوښه يو عمل ترسره يا هم ترې تير شي.

۳ـــ السهتي د ازادۍ ډولونو او ټوله ايزتوب ته په پـام سـره د ازاد عمـل پـه څلورو برخو په لاندې توګه نظر ورکوي.

۱ـ هغه څيزونه چې يو ډول ازاد او په بشپړه توګه د اړتيا وړ وي لکـه: خـوړل، څښل چې کاملآ د اړتيا وړ دي خو که چيرې ونه شي نو انسان ته زيان رسوي.

۲ـ هغه شيان چې يوډول ازاد خو په بشپړه توګه د اړتيا وړ وي خو دومره اړين او ضروري نه وي؛ لکه زيات خوراک، او اضافي جامې پيرل او داسې نور ....

۳ ـ هغه شيان يو ډول ازاد خو په بشپړه توګه منع وي، لکه په قسم کولو اخته، د بچيانو په وړاندې د ژبې ناوړه کارول.

که څه هم د سرچينې له مخې چې دوی ته نه امر شوی او نه هـم تـرې منـع کړای شوي، ترسره کول يې ازاد او ځان پرې بلدول منع دي.

۴ ـ هغه شيان چې يو ډول ازاد خو په بشپړه توګه کرکجن وي لکه: د ويونکـو مارغانو غږ ته غوږ نيول، د تفريح له ځايونو څخه تاويدل که څه هم دغه اعمال د سرچينې له مخې ازاد دي خو هغه کرکجن وي کله چې د اختــه کيـدو بنـه ځانته خپله کړي.

۴ ـ الغفاري د ازادۍ عمومي او تصادفي کيدو ته په پآم سره اعمال په عمـومي او نسبي ازادي ويشي.

د هغه په وينا امکان لري چې فاعل په بشپړه توګه د يو عمل په ترسـره کولـو کې ازاد وي او يا دا چې دا ازادۍ ممکن چې ځانګړی علت ولري او فاعل د هغه علت په موجوديت سره ازاد وي.

۵ـــ د ازادۍ سرچينې ته په پام سره داسې ويشنې هـم موجـودې وي چـې ورسره سم ازادي يا د خدايتعال يا هم د بنده له خوا ورکړل شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶ــــ خصوصیت او عمومیت ته په پام ســره د ازادۍ عملیــه پــه خصوصــي او عمومي ازادۍ ویشل شویده، د خدایتعالی عمومي اجازه د عمومي ازادۍ سبب ګرځي، لکه هغه کار چې خدایتعالی یې د ترسره کولو اجازه ورکړې وي.
او د خدایتعالی خصوصي اجازه د خصوصي ازادۍ سبب ګرځي لکه کوم شخص چې یوې ښځې ته قرانکریم په مهر کې ورکړي، نه د وادہ د پیسو په توګه.
۷ــ د ازادۍ علت ته په پام سره د استعمال او لګښــت ازادۍ موجــودې وي، د لګښت ازادۍ پدې مانا ده چې که مقنني منصف هئیت (خدایتعالی) او که د بل شخص له لوري د یو شي د مصرفولو، لکه: ښــکار یــا د اوبــو اســتعمال اجــازه واخیستل شي.
د استعمال ازادي ځینو شیانو استعمال یـا اسـتفاده لکــه جماعــت، عمــومي پارکونه، په کتابتون کــې د کتــاب لوســتلو پــه مانــا ده چــې مقننــه هئیــت (خدایتعالی) له خوا ورته ورکړل شوي دي.

د انسان د حقوقو او ازادیو ترمینځ توپیر

پدې برخه کې له انسان سره دا پوښتنه پیداکیږي چې دا د انسان لــه حقوقــو سره یو ډول که د حقوقو یوه برخه ده له حقوقو سره توپیر لري؟
دا مسئله مخکې له مخکې د قوانینو په موضوع کې مطرح شوېده، ځینو قانون جوووړونکو ویلي چې عمومي ازادي عامه حقوق دي هیڅوک هغــه پــه یــوازې توګه نشي درلودلای پدې ترتیب د ازادي مانا له حقوقو سره په بشــپړه توګــه مطابقت نه کوي همدا ډول ازاد هغه وخت د حق مانا مومي چې په وړاندې یــې تیری وشي.
د قانون سره سه ازادۍ د ټولو وګړو لپاره د یو عمل ترسره کولو اجازې په مانــا دی، که چیرې پدې ازادۍ تیری وشي نو قانوني حق منل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبیلګې په توګه: د یوشي د خاوند کیدو واک ته ازادي ویل کیږي خو ملکیت پخپل ذات کې یو حق دی له دې سره سم واک د حق ترلاسه کولو توان ته ویل کیږي.

مشاجره د محدودې یا پراخې پکار وړنې، مشاجرې د انسان اساسي حقوق او صلاحیتونه چې پخپلې مانا سره حقوق دي. د حق او دندې تړاو ددې امر لامل ګرځي چې قانون جوړونکي د واک څخه د حق نوم لیرې کړي.

اساساً ستونزه دلته ده چې ایا حق یو قانوني شی دی او قانون هم ورڅخه ملاتړ کوي؟ ایا حق یو اخلاقي او طبیعي شی دی او قانوني ملاتړ لري؟

په اسلامي فقه کې لیدل کیږي چې د جواز اصلاحات او ازادی په زیاته کچه یو د بل پرځای کارول کیږي له دې سره سم ددې په ناسمې پکاروړنې سره اصلاحات له ګډوډی سره مخ کیږي.

د حق کلمه په زیاتو مواردو کې کارول کیږي

الف: دا کلمه ددې لپاره کارول کیږي څو وښایي چې یو فرد د نورو په وړاندې کوم مکلفیتونه لري یا په یاد ولرئ لکه د اتباعو حق په حکمرانانو او برعکس د حکمرانانو پر اتباعو.

ب: دا کلمه په کورنیو اړیکو کې د شخصي حقوقو اړوند کارول کیږي لکه په خاوند د میرمنې اود میرمنې په خاوند حق.

ج: دغه راز دا کلمه د ثابتو شیانو یا اوامرو لپاره چې باید ترسره شي کارول کیږي لکه چې څښتن تعالی فرمایي: دمومنانو مرسته پر مونږ واجب ګرځیدلې ده.

د: دا کلمه د مالي حقوقو لپاره هم کارول کیږي، خدایتعال فرمایي: اود هغه په شتمنی کې د بیوزلانو او ګدایانو حق منل شوی دی.

هـ ـ دغه کلمه د انساني او اخلاقي اعمالو لپاره لکه د ورورولی او ملګرتیا حقوق او د ګاونډیانو حقوقو لپاره کارول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وـ دا کلمه د عمومي حقوقو تر عنوان لاندې چې د ټولـو وګـړو دنـده هـم ده کارول کیږي.

الغرافي د حق د مرحلو ترمینځ یوپیر کوي اوداسې مثال راوړي:

۱ـ که چیرې مسلمانانو په جګړه کې غنیمتونه په لاس راوړي نو کیدای شي دا حق ولري ترڅو د خپل حق غوښتنه وکړي.

۲ـ که څوک غواړي چې په یو شریک ملکیت کې خپله برخه وپلوري نو دا حق هم لري چې ټول ملکیت وپلوري.

۳ـ بیوزلان او اړمند حق لري چې له خپلې ګټې څخه په بیت المال کـې ګټـه پورته کړي.

ډاکټر سهنوري دا پایله مومي چې الغرافي د درې حالتونو ترمیځ توپیر کړی... او هغوی ته یې د جواز، حق او بین البین نومونه ورکړي دي.

۱ـ داسې حالت چې یو شخص پکې د یو شي د مالک کیدو توان لکه: د یو نوکر یا قچر پیداکول، واده کول یا د خپلو غلام شویو خپلوانو د اخیستلو توان چـې دا یو جواز ګڼل کیږي.

خو حق ورته نشو ویلای.

۲ـ داسې حالت چې د یو دلیل په راوړلو سره د یو شي خاوند وګرځي لکه: پـه یوه کوچنی ځمکه کې ونډه، پخپل شریک باندې د خپلې ونډې پلورل دا ټـول د دلیل په درلودلو سره د شتمنی غوښتنې نشي کولای او دا درجـه د حـق او جواز ترمینځ واقع ده.

ډاکټر سنهوري زیاته کړه چې د انسان ملکیت یوازې جواز دی یا هغه واک چې مقننه هئیت یې ملاتړ کوي او له دې لارې هغه تصرف کولای شي که هغـه پـه رښتیا سره هم یو شی تصرف او استعمال کړي نو دلته دغه حق مالکیـت بلـل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مالکیت او جواز ترمینځ یوه درجه وجود لري چې له جواز څخه پورته او له مالکیته ټیټه ده.

لکه: که څوک وغواړي یو کور چې خوښ یې شي وپیري نو د کور د خاوند د موافقې د ترلاسه کولو څخه وړاندې هغه د دې یا بل کور د تصرف په حالت کې دا شی د جواز په نوم نوموي.

که چېرې دې شخص د کور د مالک موافقه لاسته راوړه نو هغه پدې حالت کې کور تصرف کولای شي پدې ترتیب دا دحق په نوم یادیږي.

د کور د مالک د موافقې څخه وړاندې او دهغې له منلو وروسته د حق او جواز ترمینځ مرحله ده، څرنګه چې پورته یادونه وشوه انسان دې پوهې ته رسیږي چې بیلابیلې مرحلې تیرې او په هره مرحله کې یې حالت بدلون ومومي.

له یوې خوا حق عبارت دی د یوشي د مالک کیدو د حقوقو څخه او له بل پلوه حق د یو موافقه شوي شي د منښت حالت ته وایي او له دریم اړخه حق د یو شي خاوند کیدو ته وایي.

د حقوقو دغه درې بنې د مقننه قوې له خوا ملاتړ کیږي دلته یوازینی ستونزه داده چې د حق اصطلاح د لومړۍ او دویمې مرحلې اړوند نه کارول کیږي ځکه که انسان دا هر یو حق ونوموي نو په هغه صورت کې به جواز د استعمال لپاره کوم بل مورد پاتې نشي.

انسان ددې مسئلې د بلې برخې په تشریح کولو کې دېته اړتیا لري چې تشخیص یې کړي چې ایا هغه ازادي چې د مقننه قوې له خوا ورکړل شوې د شیانو یا اعمالو په مورد کې ربښتیا ده؟

که ازادي په کارونو او شیانو کې ریښتني وي نو ازادي نومیږي کنه نو هغه ته واک ویل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه ازادي

عامه ازادي لکه: له عمومي پارکونو او ښارونو، له ښوونځيو، روغتون او نورو ځخه ګټې اخيستنې ته ويل کيږي.

دغه ازادۍ چې د مقننه قوې يا قانون جوړونکو له لوري ورکول کيږي د عامه حقوقو په رديف کې ځای نيسي او دولت بايد له خلکو سره د هغې په ګټه اخيستنه کې مرسته وکړي.

عامه واکونه(اختيارات)

هغه ازادۍ چې مقننه هئيت يې د ژوند په کړنو او اعمالو کې انسانانو ته ورکوي عامه واکونه ګڼل کيږي. لکه: د يو شي مالکيت، د محفلونو جوړول، ازادي، له يو ځای ځخه بل ځای ته د سفر کولو حق.

ټول سياسي او فرهنګي حقوق، لکه: د ټاکلو حق، د نظر ځرګندولو حق، د فکر ازادۍ او نور.... ازادي پدې مانا ده چې ټول انسانان له خپلو حقوقو ځخه يو ډول ګټه پورته کړي او د هر ځه ترسره کولو واک پخپله ولري او ټولو ته د ګټې اخيستنې لپاره ده پورتني عامه اختيارات حقوقي دي او افراد حق لري چې ګټه ورځخه واخلي.

دولت چې د خلکو استازيتو کوي نو مجبور دی چې له دې ازاديو ځخه ملاتړ وکړي دغه ازادۍ ټولې حقوقي دي او د حق الله يوه برخه هم ده ځکه موخه يې د ټولنې ملاتړ ده.

دندې په اسلام کې:

خورا زياتو دلايلو ته اړتيا ترځو دندې تربحث لاندې ونيسو.

نو له همدې کبله يې ځينې برخې په لنډه توګه بيانوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ حق یا ازادي ممکن چې په ځینو حالاتو کې د یوه دنده لرونکي لپاره وي.
۲ـ پینځم قضاوت امکان لري چې په یوې موضوع باندې د حالاتو او شرایطو سره سم بحث وشي هغه څه چې پکې شامل وي.
۳ـ امکان لري چې مشر(حکمروا) د خپلې ازادۍ په چوکاټ کې خپل قضاوت ته د یوې دندې په ترسره کولو یاهم نه کولو کې بدلون راولي.
دندې په ټوله کې په دوه برخو غیرمشخصې او عموي ډول باندې ویشل کیږي.
االف: غیرې مشخصې دندې
په عین وخت کې دنده په دوه برخو ویشل کیږي، هغه دندې چې مشخص حدود لري او هغه چې مشخص حدود نلري.
۱ـ **غیر مشخصه دنده:** انسان ته دیو دین په څېر ده، چې د ترسره کولو لپاره یې مجبور او مکلف دی.لکه: د یوشي پیسې ورکول چې پیرل کیږي، په لمونځ کې قرائت او داسې نور...
۲- هغه دندې چې مشخص حدود نلري پدې مانا چې انسان مجبور دی چې هغه ترسره کړي خو پر هغه شخص دین (مکلفیت پکې نلري) نه دی.
لکه : ذکات، له بیوزلو سره مرسته، جهاد او داسې نور...
پدې ترتیب څوک یې چې په پوره توګه ترسره کولای شي دوه دندې لري، چې یوه یې مشخص حدود لري او بله یې مشخص حدود ونلري.
پدې ایت کې د خدایتعالی موخه هم همداده؛
ښېګڼه دېته نه ویل کیږي چې مخ د ختیځ او لودیځ په لور واړوئ بلکې ښیګڼه داده چې انسان په خدای، ملایکو، کتابونو، قیامت ورځ او پیغمبرانو ایمان راوړي.
پخپله خوښه او د زړه له تله له شته خپلوانو ،یتیمانو، بیوزلانو، ګدایانو، مسافرانو او د غلامانو په ازادولو کې مرسته وکړئ ،لمونځ وکړئ او ذکات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: عمومي دندې

دا دندې په دوه برخو ويشل کيږي چې يوه يې دين او بله يې عمومي ده بيلګه: عمومي دنده د يو ډوب شوي شخص ژغورنه او يو وږي انسان ته ډوډۍ ورکول دي.

هغه دنده چې د دين په توګه او دين يې له ټولو وګړو څخه د ترسره کولو غوښنه کوي او په عمومي دنده کې ټولې دندې شاملې دي که دين وي که نړيوالې چارې د هغو ترسره کول ايجابوي.

عمومي دنده د دين رامينځته کوونکې دندې سره له قانوني پلوه توپير لري.

عمومي دنده مانا پخپله د دندې ترسره کول دي ځکه هغه مثبتې اغيزې لري دا دنده دنورو هغو دندو په خلاف ده چې پکې مقننه هئيت يوازې د فاعل په اړه بحث کوي او که چيرې دا فاعل هغه دنده پرځای نه کړي نو مقننه هئيت يې له بل چا څخه د ترسره کولو غوښتنه نکوي.

فقها پدې هوکړې نظر لري چې هرڅوک چې عمومي دنده سر ته ورسوي نو نور دهغې د نه ترسره کولو څخه بښل کيږي که هيچا ترسره نه کړه نوټول ورسره ګناهکاريږو.

هغوی دا عقيده هم لري چې دا دنده د ټولو لپاره ده څرنګه چې پدې الهي کلام کې ليدل کيږي (جنګې چارې باندې حکم شوې دي)

د روژې نيول په ټولو باندې امر شوی، ځينې بنسټګر پدې اند دي چې د عمومي دندو ځينو برخو بشپړول د ټولنې ځينو افرادو ته متوجه وي خو پرته له دې چې مشخصې کړای شي.

خدايتعالی فرمايي: د هغوی د عسکرو له هرې برخې څخه بايد يوازې يوه ډله مخکې لاړه شي ددې لپاره امکان لري چې هغوی د دين په اړه سم مالومات ترلاسه کړي څو له راګرځيدو وروسته خپل خلک هوښيار کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمومي دندې برخې ډېرې دي او عموماً په ديني او دنيوي برخو ويشل کيږي

د دندې دينې برخې

۱ـ پدې اړه پريکنده دليل وړاندې کول چې خدايتعالی د ټولو شيانو خالق دی؛

۲ـ د ديني علم زده کړه او مطالعه (حديث او فقه).

۳ـ د قران او حديث تدريس او پوهونه.

۴ـ زده کوونکو ته د ديني علومو تدريس.

۵ ـ د قضايي چارو پرمخ وړنه.

۶ ـ د هغو په وړاندې جهاد چې پر مسلمانانو تيری کوي.

۷ ـ امربالمعروف او نهی عن المنکر.

۸ ـ له بيوزلو مسلمانانو سره مرسته کول؛

۹ـ د جماعت د لمانځه تنظيم؛

۱۰ـ د مړي لمبول، جنازه کول، او د هغه خښول؛

۱۱ـ د فسار او شرارت راوړونکو عناصرو په وړاندې مبارزه؛

د دندې دنيوي برخې

لکه: په تجارت، صنعت، پيرل پيرودل، کرنې او نورو برخو کې کارول کيږي او په نړيوالو چارو پورې هم تړلې دي پدې برخو کې د خودکفايي درجې رسېدل له ټولو اقتصادي درجو کې شامل دي او دغه امر د مسلمان ملت اقتصادي خپلواکی تضمينوي.

ج ـ د هرحق په وړاندې يو مسئوليت موجود دی

په تير بحث کې وويل شول، کله چې دين د حقوقو په اړه تصميم نيسي نو په عين وخت کې هغه دندې چې حقوق تضمينوي هم تحميلوي، وروسته د بشرحقوقو په مسئله کې دين د نورو تصفيه شويو نظامونو سره چې تش په نوم يا شعار سره د بشرحقوقو نارې وهي توپير کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین اړوندې موضوع په ټولو اړخونو په پوهیدلو باندې غوره ده چې د حق الله او حق العبد(د خدای او بنده حقوق) اود عمومي دندو او د دیــن پــه غوښتنه قضاوتونه سره وتړو.

ددې دوه ډوله قضاوتونو په یوځای کولو سره د حقوقو او وجایبو اړوند د اسلام نظر په ډاګه ښکاریږي.

ځکه حق الله د ډلې حق او عمومي دنده د یوې ډلې دنده یــا وجیبــه شــمیرل کیږي.

ددې لپاره چې د موضوع تړلې برخې پکې شاملې شي نو څلور حالتونه یې پــه لاندې ډول بیانوو

۱ــ د نورو افرادو په وړاندې د یو فرد حق لکه: په خپلوانــو بانــدې د مصــرفولو حق، د ګاونډیانو په وړاندې حق، طلاق او داسې نور.... حقوق.

۲ــ د ډلې په وړاندې د یو فرد حق: لکه په بیت المــال کــې د بیوزلــو حــق، د مالکیت حق، د فکر او ژوندانه حق.

۳ــ د یو فرد په وړاندې د یوې ډلې حق: لکه د جهاد دنده، امربــالمعروف نهــی عن المنکر او په هغه چا د بیت المال حق چې د ذکات زیمــواري یــې بیوزلو ته ورکې وي.

۴ــ د یوې ډلې په وړاندې د بلې حق: لکه د عمومي موسساتو څخه چې دولــت ته خدمت کوي.

دــ کیدای شي د یو فرد حق په عین وخت کې دنده هم واوسي.

حقوق لکه: د کار، واده، امربالمعروف نهی عن المنکرحقوق په عین وخت کــې دندې هم دي، کار په ډله باندې د یو فرد حق دی چې باید زمینه یــې ورته مساعده کړي.

همدا ډول واده هم په یوې ډلې باندې دفرد حق دی، کــه چیــرې هغــه یــې د لګښتونو توان ونلري نو باید مرسته ورسره وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امربالمعروف نهی عن المنکر هم په یوه ډله باندې د فرد حق دی چې په ترسره کولو یا برعکس کې ورسره مرسته وکړي.

هـ ـ د عمل ازادي، فرض او منع ترمینځ د قضاوت په بدلولو کې د اولـوالامر صلاحیت:

ځینې وخت له اولوالامر څخه اطاعت فرض دی ځکه خدایتعالی فرمایلي.

ای مومنانو! د خدایتعالی پیغمبر او هغوی چې ستاسو اولـو الامـر دي اطاعـت وکړئ .

۱ـ دا اطاعت باید د هغوی د مشری په محدوده کې وي؛

۲ـ دا اطاعت باید د ټولو د هوساینې لپاره وي؛

۳ـ دا طاعت نباید د خدایتعالی د اوامرو او پیغمبر اطاعت نه کولو په څیر وي.

څرنګه چې وایي: اطاعت یو په سمو او روا شیانو کې دی.

د دین رهبران د اطاعت وروستې کلمـې لـه بحـث وروسـته دې پـایلې تـه ورسیدل...

۱ـ ځینې سرغړونې دي چې د اطاعت اجازه نه ورکوي.

۲ـ فقها پدې اصل په یو نظر دي چې اولوالامر باید د کوښښ په برخـه کـې د خلکو له اطاعت څخه برخمن وي.

۳ـ د اولو الامر قضاوت بدلون باید د هغوی د دندې په محدوده کـې وي یـا د غیرمشروع او ازادو شیانو له اړه وي.

۴ـ اولوالامر باید پخپله د دین روحاني وي یا هم د کوم روحاني له لوري ورته د قضاوت حق ورکړل شوی وي که هغه خپـل نظـر را څرګنـد کـړي، قضاوت یو واجب امر نه دی کله چې اولو الامر حکم وکړي چې دهغـه له قضاوت څخه پیروي وکړئ نود هغه اطاعت واجب دی ځکـه اولـو الامر د خدایتعالی د امر په توګه رامینځته کیږي، خو که چیرې اولـو الامر د فقهې په علم کې کوښـښ کـوونکي (مجتهـد) نـه وي نـو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضاوت حق نلــري ځکــه د هغــه قضــاوت د خــدايتعالی د قضــاوت نافرماني ده.

۵ ـ په اسلام کې د عمومي حق او ازادۍ قوانين

پدې برخه کې د حقوقو ټول قضاوتونه تر بحث لاندې نيول کيږي.

۱ـ د پيدايښت د پايلې او توقف علت.

د ديني قضاوتونو سرچينې قران او حديث دي او د امت ټولنه مقننــه قضــاوت (پيدايښت او توقف) له ډيرو دليلونو سره تړي، خو مونږ ورته په ډلــو کې ځای ورکړی دی.

د پېښېدو عوامل (فکتورونه) يا بنده او چلند يا کړنې، د حقوقو اړوند به ټولــو يو يو مثال ورکړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پيدايښت علت

الف ــ د پېښو عوامل يا بنده:

ولادت: چې په وسيله يې طبعي حقوق لکه: د ژوند، مساوات او ازادۍ ډولونــه ټول هغه څه دي چې يو له بل سره اړيکه پيداکوي.

۲ــ مرګ: چې په وسيله يې د وراثت حق اړيکه پيدا کوي.

۳ــ ځواکمنتيا: چې په وسيله يې سياسي، مالي او اجتماعي حقوق لکه: واده چې پکې يو له بل سره اړيکه پيداکوي.

۴ــ شتمني: چې په وسيله يې د بيوزلانو ذکات ورکولو او نورو مالي حقوق ته يو له بل سره اړيکه يا تړاو ورکول کيږي.

۵ ــ بيوزلي: چې په وسيله د ناهيلي شويو افرادو د هغوی حقوقو سره اړيکه په لاس راځي.

۶ــ زړښت: په وسيله يې د لويانو له حقوقو سره اړيکه پيداکيږي.

۷ــ کاونډيتوب: چې په وسيله يې د ګاونډيانو له حقوقو سره اړيکه پيداکيږي.

ب : کړنې: عمل حقوقي کړنې لري چې له هغه جرم څخه چې د جذابيت سبب ګرځي له دوی سره اړيکه پيداکوي.

کړنې د ځينو اړوندحقوق څرګندوي

۱ــ ټولې فردي کړنې لکه طلاق

۲ــ ټول قراردادونه يا مقولات لکه: واده، پيرل پيرودل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پایښت علت:

هغه حقوق چې په بیلابیلو دلایلو پایښت مومي په دوو برخو کــې ورتــه ځــای ورکړل شو.

د پیښندو عوامل

الف: بنده یا پیښندو عوامل:

۱: مرګ: هغه حقوق دي چې علت یې ولادت او زېږښت دی.

۲ ـ شتمنی: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده:

۳ ـ بیوزلي: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده.

پورتني درې علتونه د حق د پایښت یوه بڼه ده، که چیرې علت پای ومومي نو حق هم پای ته رسیږي.

ب: په منفرد ډول کړنې

۱ ـ د پور ادا کول

۲: د طلاق لومړنی لامل واده

۳: واده ـ د مور حق چې له خپل ماشوم څخه ساتنه وکړي.

۴ ـ له حق څخه بښنه غوښتل که پرې ارزي.

د پایښت علت:

د مقننه هئیت (خدایتعالی) رحم او مهرباني ځیني وخت دا ایجابوي چــې پــه معینو حالاتو کې د ځینو اعمالو دنده اسانه یا هم منع شي، څو هغوی لندمهاله ازادي ومومي دغه عمل د جواز په نوم یادیږي.

جوازونه عبارت دي له:

۱ ـ د برخمنتیا جواز

۲ ـ د پرې کولو جواز

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډمهاله جوازونو له کبله د فرد حقوق او ازادۍ تر تاثیر لاندې راغلي او پــه اړه به يې څو بيلګې په راتلونکي کې وړاندې شي.

الف: د بنده يا پېښېدو عوامل

۱ـ حمل: دا عمل د لنډمهال لپاره د هغه چې د بدن دېرې کيدو لامل ګرځي چې حامله وي.

۲ ـ حيض: د لنډې مودې لپاره د خاوند په اجماع کولو د مخنيوی لامل ګرځي.

کړنې؛ اعمال

الف: لنډ مهاله بند؛

۲ـ تيرى

۳ـ د عمل ترسره کولو تحميل

۴ـ طبعي درملنه اوداسې نور

۲ــــ راکړه ورکړه

الف: څوک چې پوروړی وي يا پخپل ځان حق لري نو بايد ادا يــې کــړي اوکــه چيرې په نورو حق يا پور لري بايد ترلاسه يې کړي.

دغه موجوده اړيکه چې د بياغوښتنې او بيا ادا کولو د مکلفيت ترمينځ دين ته يو ريښتينی ارزښت وربښي چې د هغه موجوده قوانين تراوســه تــر بحث لاندې نه دي نيول شوي او هغه څه چې دا مکلفيــت تــر تــاثير لاندې راولي نو همدا د ديني عنصر ثابتوالی دی.

ب ـ مهمه داده چې غوښتونکی د خپل پور د بيرته اخيستلو حق لري او دغــه امر له دندې سره ورته والی لري.

ج ـ د بيرته اخيستنې طريقه بايد په عادلانه توګه وي پدې مانا چې هماغــه د خپل قرض اندازه پرته له کومې پلمې او زياتوالي څخه ترلاسه شي.

د ـ دين د پورغوښتونکي ته حکم کوي، چې د خپل پور په بيرته اخيستلو کې له ښه چلند او سلوک څخه ګټه واخلي هغه نبايــد پــه پــوروړي زور

(c) ketabton.com: The Digital Library

واچوي بلکې باید انتظار وباسي څو پوروړی د خپل پور د ادا کولو توان پیداکړي او نباید د قرض ترلاسه کولو پروخت له خپلې خولې څخه ناوړه او قهرجن الفاظ راوباسي.

خدایتعالی فرمایي. که یو پوروړی بیوزله وي نو باید د پور غوښتنه ترهغه وځنډول شي ترڅو د هغه اقتصادي توان ښه شي که چیرې له پور څخه د ذکات په توګه تیر شي نو دا به ډېر غوره کار وي.

هـ ـ دین پوروړي ته حکم کوي چې خپل پور ادا کړي له دې حقوقو څخه لکه: د ژوند له حق څخه باید تیر شي.

ځکه دا حقوق د ځانګړو خلکو لپاره نه دي او حق الله نومیږي.

۳ـ په قانوني توګه باید ګټه ترې واخیستل شي.

الفـ د اسلام سپیڅلي دین د بشرحقوقواو ازادۍ له پلوه یو متوازن دین دی.

که څه هم خدایتعالی انسانانو ته خورا زیاتې ازادۍ او حقوق ورکړي دي خو بشپړ نه دي، برکس د وګړو د بیلابیلو ګټو تنظیم په موخه له هغې څخه ګټې اخیستنې په برخه کې ځینې مقررات وضع کړي دي. له همدې لارې د اجتماعي او ځنګلي ژوند ترمینځ توپیر کیږي.

ب ـ انسانان حق لري هغه حقونو چې خدایتعالی ورته ټاکلي دي. خو په قانوني توګه باید ترې ګټه واخلي پدې مانا چې ل خپلو حقوقو څخه باید د دین مخالفې لارې څخه ګټه پورته کړای شي.

ج ـ د دیني احکامو په خلاف له خپلو حقوقو څخه ګټه اخیستنه عبارت دی له

۱ـ نورو ته د زیان رسولو په موخه له حق څخه ګټه اخیستنه؛

۲ـ د یو غیر قانوني څیز ترلاسه کولو لپاره له حق څخه ګټه اخیستنه؛

۳ـ پداسې ډول له خپل حق ګټه اخیستنه چې دخپلې ګټې لپاره نورو ته زیان رسوي.

۴ـ په ځانګړې توګه یا غیر عمومي ډول له خپل حق څخه ګټه اخیستنه؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ په بې پروايۍ سره له خپل حق څخه ګټه اخيستل د نــورو د زيــان ســبب ګرځي؛

د ـ په کوم ډول چې د حق څخه د ګټې اخيستنې په لاره کې بيلابيل مقررات او اصول ټاکل شوي دي نو ورسره د صلاحيت لرونکو چــارواکو لپــاره هم يو شمير مقررات او قوانين ټاکل شوي دي.

د يو اسلامي هيواد اتباع له بيلابيلو اجتماعي، سياسي او طبيعي حقوقو څخــه برخمن دي نو د هغوی په وړاندې مکلف دي چې د اولو الامر اطاعــت وکړي پر دولت لازمي او اولو الامر چې د هغه په چوکــاټ کــې عمــل کوي، په بل ډول اولو الامر بايد خپلودندو د ترســره کولــو پرمهــال د ټولنې ښېګنې او خير په پام کې ونيسي، له اصولو اومقرراتو څخه هر ډول سرغړونې سره د اولوالامر د خپل صلاحيت څخه د نــاوړه ګټــې اخيستنې په توګه ګڼل کيږي.

د يوځايوالی په صورت کې د حقوقو سلسله:

الف: د يوځايوالي په صورت کې د خدای حق؛(حق الله)

۱ـ هغه څه چې وخت ته زيان رسوي.

۲ـ هغه څه چې برابر دي (مالوم نه دي چې کوم غوره دي)

۳ـ هغه څه چې برابر نه دی.

۴ـ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي

بـ د يوځايوالي په صورت کې دبنده حق(حق العبد)

۱ـ ځينې د ميرمنې د نفقې په څېر وي

۲ـ ځينې وخت يو غوره ګڼل کيږي

کله چې حق الله او حق العبد سره يوځای شي نو پدې صورت کې په درې ډوله دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ خدایتعالی د یو شي د سپارلو پروخت تصمیم نیول کیږي لکه: بیوزلانو ته د مقرر یا ټاکل شوي ذکات ورکړه.

۲ـ کله چې د بنده ګانو حق سپارل کیږي نو د هغه لپاره تصمیم رامینځته کیږي.

۳ـ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي، څرنګه که یو شخص مړ شي چې خپل ذکات یې نه وي ورکړی او په عین وخت کې قرضدار هم وي.

الف: ددې لپاره چې د هغه حق لېږدول کیږي یا نه لېږدول کیږي د منلو په برخه کې یو عمومي اصل رامینځته شي نو انسان مجبور دی چې داسې قضاوتونو ته مراجعه وکړي چې د ملت په دوه برخو اجتماعي حقوقو او همبستګۍ ټینګ وي دا ډول اجرائات د هر چا حق دی د سازمانونو موجودیت لکه پولیس او ملي امنیت د هغه ارزښت نشي راټیټولای.

ب: قانوني او مشروع شیانوته اجازه او د غیر مشروع شیانو منع کولو تګلاره ده.

په اسلامي ټولنه کې نه یوازې خلک هڅې او کوښښونه کوي، بلکې څو څو ډلې هم پخپل وار سره پکې برخه اخلي سیاسي، اجتماعي اوفقهي بڼه هم ځانته خپلوي او خپل نظرونه له یو سازمان یافته نظر سره برابروي، دغه امر په اسلام کې په بیلابیلو ډولونو مبارزه کوي او د همدې ځانګړتیا له کبله د اسلامي امت د وجود یو فعال غړی بلل کیږي.

ج ـ ولایت الحسبه: دا یوه اسلامي موسسه ده او ددې لپاره جوړېږي چې د قانوني کارونو په ترسره کولو امر او له ناوړه کړنو څخه خلک منع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د خلکو لپاره د هغوی له حقوقو څخه د ګټې اخیستنې په لاره کې یو تضمین دی، دا یو صلاحیتي مقام دی چې د چارو د قانونیت ساتنه کوي دا عنصر د عامه نظم په تامین او ساتلو کې مرسته کوي.

د ـ **عامه حقوق:** قانون هغه ځواک دی چې د افرادو د حقوقو ملاتړ کوي، ددې باوجود چې اسلام هم ورته تضمینات رامینځته کړي دي.

قانون د افرادو د حقوقو په غوښتلو کې تر ټولو وروستنۍ مرجع ده، قانون هغه ځواک دی چې د حق الله د حقوقو لکه: په عمومي توګه مجازاتو په ترلاسه کولو کې مرسته کوي.

هـ ـ د غوره قانونیت درناوی: څرګنده ده چې په اسلام کې خدایتعالی د قانوني مقام صلاحیت لرونکی دی، دین د حق الله، بشرحقوقو، دوه اړخیزه حقوق، مالي او غیرمالي حقوق دغوره قانونیت استازیتوب کوي، نو ښکاره خبره ده چې خدایتعالی له حقوقو څخه نه تېرېدنه کیږي او نه هم ورڅخه د ښښنې غوښتنې حق شته او نه یې هم څوک په میراث وړلای شي.

پداسې حال کې چې په دوه اړخیزو حقوقو کې د حق الله له لوري وي او کـه د بنده له لوري له دواړو لورو پلوي رامینځته کوي.

۶ـ د ساتنې حق: په اسلامي دولت کې د ازادۍ او حقوقو د ساتنې اساسي بنسټ د دین حاکمیت دی او د ترلاسه کولو لپاره یې تضمین او د ساتنې لپاره یې ځیني محدودیتونه د اجرا لپاره وړاندې کیږي

تضمینات عبارت دي له.

الف: د فرد دیني انګیـزه: دغه دیني انګیزه له داخلي تضمین څخه استازیتوب کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: د امربالمعروف فردي اجــرا: اسلام خپلو پيروانو ته ډله ايــز مســوليتونو مانــا ورپېژني، چې نن ورځ يې دولت دغه دنده د اساسي قــانون لــه لارې ترسره کوي.

فقها د قضاوت د لومړيو سرچينو پر بنسټ(قران، حديث) کوښښ کوي، چــې که چيرې مجتهد پخپلو کارونو کې له سرچينو څخه ګټه پورته نکړي نو دا د قانون له اهليت اوموجوديت کې تخطي رامينځته کوي.

په حکومتي نظامونو او دولت په صلاحيت کې د اساسي قانون اصولو او دين له مطالعې څخه دا پايله ترلاسه کيږي چې ډيرى يې په قران او حــديث کې موجود دي، د فقهاو په اند ځيني نور يــې د صــحابه وو راشــدين خليفه ګانو له کړنو څخه تقليد شوي دي.

پر همدې بنسټ په دين کې ډيرى شيان د غوره قضاوت په هغــه رديــف کــې ځاى نيسي چې له قران او حديث څخه را اخيستل شوي وي پداسې حال کې چې په نني قضاوتونو کې غوره قضاوت خپــل ځــاى قــانوني قضاوت ته پريږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

په اسلام سپیڅلي دین کې د بشرحقوقود تیــورۍ جوړولــو کوښښــونه کیږي البته ددې طرحې په لیکلو کې له پوره هڅــو او پلټنوڅخــه ګټــه اخیستل کیږي، چې وړاندې هم پدې برخه کې ترسره شوې دي اصلي او بنسټیزه پوښتنه داده چې ایا د بشرحقوقو تر عنوان لانــدې کــوم نــوي علم ته اړتیا لیدل کیږي؟

د دویمې نړیوالې جګړې په تعقیب سره د نوي علم پېژنــدنې هغــه بنــه خپله کړه په کومې چې په ۱۹۴۸ کې د بشرحقوقو نړیوالې اعلامیې پــه ۱۹۵۰ کې دبشرحقوقو تړون او نړیوالو ژمنو په ۱۹۶۶ کــې د بشــرحقوقو ټینګار کاوو.

 څرګنده ده چې له دې تړون څخه په زیاته کچه په هغو هیوادونو فشــار راوړ چې په داخلي اوضاع کې یې د بشرحقوقو اړوند کوم پرمختګ نه تر سترګو کیده، دغه ډول فشارونه د انسانانو د بشــري حقوقــو ســاتنه او ملاتړ کوي.

دغه امر د بشر حقوقود مثبت شکل ښکارندویي کوي خو له بده مرغه په عین وخت کې د حقوقو نړیوال خوځښت څخه د یــو سیاســي فشــار او سپکې وسیلې په توګه ختیځو اروپایي او د دریمې نړۍ هیوادونو نــاوړه ګټې واخیستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې سره سم د بشرحقوقو له نړيوال خوځښت څخه دې ډول تبعيضي ګټې اخيستنې سره د هغه اعلان شوي اصول بې ارزښته ښکاره شـول مونږ پدې اند يو د هيواد د كورنيو قوانينو وده په هغه ډول چې په نړيوالو كنوانسينونو كې ښكاره كړاى شوې ده، ددې علم لـه تفكيـك پرتـه د سياسي او حقوقي علوم د يوې موجوده ځانګې اومستقل علم په توګه به يو بې ارزښته امر وي.

هرهغه څه چې تر نورو ډير مهم دي هغـه دبشـرحقوقو د موضـوع پـه ارزښت باندې تمتيا (تمركز) كول دي.

له اسلامي پلوه لازمه ده چې د حقوقو او وجايبو تـرمينځ يـوه متقابلـه اړيكه موجوده وي بشرحقوق په موجود شكل چـې يـوازې پـه حقوقـو ټينګ دی او د نړۍ د ټولو خلكو په ګټه كوم كار نشي پـرمخ وړلای، كـه چيرې مو په پاّم كې وي. كه چيرې د يوشيتمې پيړۍ وګړي له دې څخه د يو سياسي، اجتماعي او اقتصادي څراغ په توګه ګټه پورتـه كـړي نـو همدا نن بايدپه ځينو اقداماتو لاس پورې كړي، چې د خوځښـت شـكل ځانته دحقوقو او وجايبو څيره خپله كړي او د لا ښـې ګټـې اخيسـتنې لپاره ورته اصول او مقررات جوړكړي، كنه نو نشـو كـولای چـې دبشـر حقوقو د نړيوالې اعلاميې له څو تشو شعارونو څخه د خدمت تمه وكړو.

د پاكې او قانوني غوښتنې د تحقق په لاره كې چې له اسـلامي ايـډياوو سره تر ډيره ورته ده، نو اسلامي هيوادونه بايد وړاندې شي څكه هغـوۍ كولای شي پخپل پينځلس سوه كلنو اسلامي حقوقو سره حقوقو ته پـه ارزښت وركولو كې ستره ونډه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته دا به د مسلمانانو لپاره ډېره شرمونکې وي، چې غربيان د تــش پــه نوم څو مخکنيو محدودو پيړيو سره د هغو په پېژندلو بريالي شي هغوی پدې برخه کې بشر حقوق د جنګي توکو په توګه کاروي او ګټه ورځخــه اخلي.
مسلمانان هغه وخت کولای شي پدې برخه کې ارزنده رول ولوبوي کلــه چې خپل اعمال د اسلامي انساني تيوری سره همغږي کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (وحید الله کلیمزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له ژباړن او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د ژباړلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

HUMAN RIGHTS IN ISLAM

Translated By:
Mohammad akbar niazi

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د ژباړن د خپرونو لړ: ۵
د تحریک د خپرونو لړ: ۹۰

۹۰

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library